

Naxçıvan Dövlət Universiteti
« İqtisad » fakultəsi « Mühasibat
uçotu və audit » ixtisası üzrə əyani
şöbənin IV kurs tələbəsi Pənahov
Hikmətin « Kapitalların, fondların,
ehtiyatların və cəlb edilmiş vəsait -
lərin » mövzusunda yazdığı bura -
xılış işinə

RƏY

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar yeni iqtisadi sistemin yaranması zərurəti meydana çıxdı. Dövlət müəssisələri özəlləşdirməyə çıxarıldı və bir sıra yeni özəl istehsal müəssisələri yaranmağa başladı. Qeyd olunanları nəzərə alaraq demək olar ki, buraxılış işində aktual bir sahə araşdırılıb tədqiq olunmuşdur. Buraxılış işi giriş, 2 fəsil, nəticə və ədəbiyyat bölmələrindən ibarətdir.

Giriş hissədə iş haqqında ümumi məlumat verilmişdir. İşin birinci fəslində kapitalar və mövcud olan ehtiyatlar haqqında məlumatlar verilmiş, onların uçota alınması əməliyyatları nəzərdən keçirilmişdir.

İşin ikinci fəslində bank kreditlərinin alınması və uçotu, məqsədli maliyyələşmələrin və borcların uçotu dərindən təhlil olunmuşdur.

Sonda nəticə və ədəbiyyat siyahısı verilmişdir. İşdə buraxılan kiçik nöqsanları nəzərə almaqla tələbə Pənahov Hikmətin buraxılış işini qənaqətbəxş hesab etmək olar.

Elmi rəhbər:

A . M. Seyidov

Naxçıvan Dövlət Universiteti
« İqtisad » fakültəsi « Mühasibat
uçotu və audit » ixtisası üzrə əyani
şöbənin IV kurs tələbəsi Pənahov
Hikmətin « Kapitalların, fondların,
ehtiyatların və cəlb edilmiş vəsait -
lərin » mövzusunda yazdığı bura -
xılış işinə

RƏY

Kapitalların, fondların, ehtiyatların və cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotu bu gündü günümüzdə mühasibat uçotunda əhəmiyyətli tədqiqat obyektidir. Yeni iqtisadi şəraitdə müəssisələrin yaradılması və fəaliyyətə başlaması baxımından buraxılış işi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Buraxılış işi giriş, 2 fəsil, nəticə və ədəbiyyat bölmələrindən ibarətdir. Girişdə mövzu ilə bağlı ümumi məlumat verilir.

Birinci fəsildə Nizamnamə, əlavə və ehtiyat kapitallarının uçotu, formalaşması, yaranması və tərkibi dərinəndən araşdırılmışdır. Müəssisədə mövcud olan ehtiyatlar və xüsusi təyinatlı fondlar birinci fəslin tərkibində təhlil olunmuşdur.

İkinci fəsildə cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotu tərkibində bank kreditlərinin və məqsədli maliyyələşmələrin uçotu nəzərdən keçirilmişdir. Sonda nəticə və ədəbiyyat siyahısı verilmişdir.

Bəzi kiçik nöqsanları nəzərə almaqla tələbə Pənahov Hikmətin buraxılış işini qənaətbəxş hesab etmək məqsədəuyğundur.

Rəyçi:

dos . M . S . Bağirov

Naxçıvan Dövlət Universiteti
« İqtisad » fakultəsi « Mühasibat
uçotu və audit » ixtisası üzrə əyani
şöbənin IV kurs tələbəsi Pənahov
Hikmətin « Kapitalların, fondların,
ehtiyatların və cəlb edilmiş vəsait -
lərin » mövzusunda yazdığı bura -
xılış işinin

REFERATI

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar ölkəmizdə yeni mülkiyyət formalı müəssisələrin yaranması zərurəti meydana çıxdı. Mövzuda müəssisələrin kapitallarının formalaşması, fondların yaranması, müəssisələrin fəaliyyəti zamanı meydana çıxan maliyyə sıxıntılarını aradan qaldırmaq üçün bank kreditlərinin alınması və onların uçota alınmasından bəhs edilir. Mövzu giriş, 2 fəsil, nəticə və istifadə olunan ədəbiyyat bölmələrindən ibarətdir.

Birinci fəsildə xüsusi vəsaitlərin uçotu nəzərdən keçirilir.

İkinci fəsildə cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotundan bəhs edilir.

Sonda mövzu ilə bağlı nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı öz əksini tapmışdır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
NAXÇIVAN DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

FAKULTƏ : « İqtisad »

KAFEDRA : « Mühasibat uçotu və maliyyə »

İXTİSAS : « Mühasibat uçotu və audit »

BURAXILIŞ İŞİ

***Mövzu :** « Kapitalların, fondların, ehtiyatların və cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotu »*

DİPLOMÇU : H . Y . Pənahov

RƏHBƏR : A . M . Seyidov

KAFEDRA MÜDİRİ : dos. T . A . Abbasov

M ü n d ər i c a t

Giriş

I fəsil. Xüsusi vəsaitlərin uçotu

§ 1.1 Nizamnamə, əlavə və ehtiyat kapitallarının uçotu

§ 1.2 Xüsusi təyinatlı fondların uçotu

§ 1.3 Müəssisədə mövcud olan ehtiyatların uçotu

II fəsil. Cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotu

§ 2.1 Bank kreditləri və borcların uçotu

§ 2.2 Məqsədli maliyyələşmələrin və borcların uçotu

Nəticə:.....

:

İstifadə olunan ədəbiyyat.....

Giriş

Son illərdə Azərbaycan Respublikasının ÜDM – un artım səviyyəsinə görə MDB ölkələri içərisində birinci yeri tutmuşdur. Bu da inzibati amirlik sistemindən bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçməsi ilə əlaqədar olaraq özəlləşmənin aparılması ÜDM – un çəkisində özəl sektorun payının dövlət sektorundakı nisbətən çox olması Azərbaycan Respublikasında mühasibat qanunlarının bazar iqtisadiyyatı modelinə uyğun qurulması, müəssisənin uçot sistemində böyük əhəmiyyət kəsb edən kapitalların, fondların, ehtiyatların və cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotunun beynəlxalq mühasibat uçotunun standartlarına uyğunlaşdırılması nəticəsində mümkün olmuşdur. Kapitalların, fondların, ehtiyatların və cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotunun düzgün təşkili və qurulması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də buraxılış işi kimi seçdiyimiz mövzu aktualdır.

Mövzuda müəssisənin uçot siyasətində mühüm əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı məsələlər araşdırılaraq tədqiq edilmişdir.

Birinci fəsilə müəssisənin ilkin olaraq işə başlaması üçün start kapitalı rolunu oynayan nizamnamə kapitalının yaradılmasından, müəssisənin əmlakının yenidənqiymətləndirilməsi zamanı artan dəyəri və.s – nin hesabına əlavə kapitalın formalaşmasından, bir sıra gözlənilməz tədbirlərin qarşısının alınması məqsədilə ehtiyatların yaradılmasından, bəzi sosial tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün xüsusi təyinatlı fondların yaradılmasından bəhs olunur.

İkinci fəsilə müəssisənin istehsal fəaliyyətini həyata keçirərkən qarşıya çıxan maliyyə çatışmamazlıqlarını həll etmək üçün cəlb edilmiş vəsaitlər formasında bank kreditlərindən və borclardan istifadə etməsindən, bu və ya digər tədbirləri maliyyələşdirmək üçün alınmış məqsədli maliyyə vəsaitlərinin uçotu haqda informasiya verilir.

Mövzunun sonunda işlə bağlı gəlinən nəticə və ədəbiyyat siyahısı verilmişdir.

I FƏSİL: XÜSUSİ VƏSAİTLƏRİN UÇOTU

§ 1.1 Nizamnamə, ehtiyat və əlavə kapitalların kapitalı uçotu.

Nizamnamə kapitalı - yarandığı və müvafiq orqanlarda qeydiyyatdan keçdiyi zaman

müəssisəyə onun mülkiyyətçisi tərəfindən qoyulan vəsaitlərin məbləğidir. Nizamnamə kapitalı hər bir müəssisənin qarşısında qoyduğu vəzifələrin yerinə yeti - rilməsində mühüm vəsait mənbələrinin formalaşması göstəricilərini əks etdirir. Nizamnamə kapitalı istənilən təşkilati-hüquqi formalarında olan müəssisələrin isteh - salat-təsərrüfat fəaliyyətinə təkən verən kapitalın start miqdarıdır. O özündə müəssisənin mülkiyyətinə sahib olmaq və sərəncam vermək hüququnu, hüquqi cəhətdən möhkəmləndirilməsi və eyni zamanda müəssisənin istehsalat-təsərrüfat fəaliyyəti - nin əsas mənbəyini əlaqələndirir.

Nizamnamə kapitalı müəssisə yaradılarkən təsisçilərin qoyduqları vəsaitlər əsas - sında formalaşır. Nizamnamə kapitalının formalaşması mövcud olan qanunvericilik, normativ aktların və müəssisələrin təsis sənədləri tələblərinə uyğun icra olunur. Nizamnamə kapitalının həcmi müəssisənin nizamnaməsində öz əksini tapır və müəssisənin təsərrüfat-maliyyə dövrüyyəsi onun həcminə təsir göstərir. Onun həcmi mülkiyyət formasından asılı olmayaraq yalnız müəssisə təsisçilərinin qərarı ilə dəyişdirilə bilər.

Bazar iqtisadiyyatına keçənə qədər müəssisəyə lazım olan vəsaitlər dövlət tərəfindən ayrılırdı. Onların dəyəri müəssisənin nizamnaməsində əks olunurdu. Fəaliyyət prosesində nizamnamə kapitalı dövlət orqanları tərəfindən müəyyən edilən qaydalar üzrə artırdı və ya azalırdı. Öz fəaliyyətini bazar iqtisadiyyatında həyata keçirən müəssisələr kommersiya əsasında təşkil olunurlar. Bunun üçün bir neçə hüquqi və fiziki şəxslər əmanətçi-payçıların kollektivləri və ya səhmdarların korporasiyaları nizamnamə kapitalına pul məbləğlərini və ya qiymətliləri qoymaq yolu ilə kollektiv və ya korporativ mülkiyyət yaradırlar.

Azərbaycan Respublikasının 24 mart 1995-ci il tarixli Mühasibat uçotu haqqında qanuna müvafiq olaraq nizamnamə kapitalı özündə təsis sənədlərində müəyyən edilmiş ölçüdə, müəssisənin fəaliyyətini təmin etmək üçün yaradıldığı zaman iş - rakçılarının (mülkiyyətçilərin) əmlaka qoyduqları əmanətlərin (pul ifadəsində) mə - muunu əks etdirir. Bu kapital təsisçilər tərəfindən pul vəsaitləri, qü - ri-maddi aktivlər, əsas və dövrüyyə vəsaitləri şəklində keçirilməlidir. Onun məbləği müəssisə qeydiyyatdan keçirilən zaman müəssisənin nizamnaməsində əks olunur. Nizamnamə kapitalı sonra

əsas vəsaitlərin, qeyri-maddi aktivlərin, onların köhnəlməsinin, döv - riyə və pul vəsaitlərinin hərəkətinin təsiri altına düşməməlidir. Bu, əgər müəssisə il ərzində öz təşkilati-hüquqi formasını dəşirmə belə olur. Əgər o dəşirsə, misal üçün, özəlləşmə ilə əlaqədar olaraq, onda nizamnamə kapitalının həcmi dəşməyə icazə verilir. Bu əmlakın qiymətləndirilməsi aktında, yeni təsis sənədlərində, ni - zammədə əks olunmalıdır.

Nizamnamə kapitalının formalaşması təşkilatın və onun təşkilati-hüquqi fəaliyyət - yətinin formalaşması ilə əlaqədardır.

15 dekabr 1992-ci il tarixli « Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu » və 01 iyul 1994-cü il tarixli «Müəssisələr haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu» müəssisələrin aşağıdakı təşkilati-hüquqi formalarını nəzərdə tutur : fərdi(aile), şərikli(tam ortaqlı), payçı və şərikli(azı bir şərik və bir payçı tərəfindən təşkil olunur), dövlət müəssisəsi, məhdud məsuliyyətli müəssisələr və səhmdar cəmiyyəti. Hər bir təşkilati-hüquqi forma üçün nizamnamə kapitalının yaradılması qaydası qanunvericilikdə və təsis sənədləri ilə nizama salınır, bunlar nizamnamə və təsisçilərin müqaviləsi hesab olunurlar.

Fərdi xüsusi müəssisənin nizamnamə kapitalı sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirən mülkiyyətçinin qoyduğu vəsait hesabına yaradılır. Aile xüsusi müəssisəsinin ni- zammədə kapitalı, ümumi pay mülkiyyəti hüququnda ailə üzvlərinin qoyduqları və- sait hesabına yaradılır.

Qeyri-məhdud cəmiyyət hüquqi şəxs hesab olunmur, onun iştirakçıları isə müs - təqilliyi və hüquqi şəxs hüququnu saxlayırlar. Cəmiyyətin nizamnamə kapitalı(qey- ri-məhdud cəmiyyət, qarışıq cəmiyyət, məhdud məsuliyyətli cəmiyyət) ancaq işti - rakçıların qoyduqları pulların hesabına yaradılır və ümumi pay mülkiyyəti hüqu - qunda olan iştirakçılara məxsus olur.

Cəmiyyətin iştirakçısının qoyduğu vəsaitlər aşağıdakılar ola bilər:bina, qurğu, maşınlar və avadanlıqlar, maddi qiymətlilər, qiymətli kağızlar, torpaqdan, sudan və digər təbii ehtiyatlardan, binalardan,qurğulardan və avadanlıqlardan istifadə hüqu- qu, habelə digər əmlak hüququ(o cümlədən əqli mülkiyyət), pul vəsaiti və xarici valyuta.

Keçirilən əmlakın dəyəri cəmiyyətin iştirakçılarının birgə qərarı ilə müəyyən edilir.Manatla qiymətləndirilərək qoyulan vəsait nizamnamə kapitalında iştirakçı - nın payını təşkil edir.

Əgər əmlak cəmiyyət iştirakçılarında ancaq istifadə etmək üçün(icarəyə) verilib - sə, qoyulan vəsaitin ölçüsü və müvafiq olaraq iştirakçının payı, bu əmlakdan istifa- də etməyə görə icarə ödəməsindən asılı olaraq müəyyən edilir, bu zaman əmlakın istifadə edilməsinə görə icarə haqqı, təsis sənədlərində göstərilən cəmiyyətin fəaliyyət - yətinin bütün dövrünə görə və ya əgər təsis sənədlərində başqası nəzərdə tutulma - yıbsa, iştirakçılar tərəfindən müəyyən edilmiş başqa müddətə görə hesablanır .

Unitar müəssisələr sırasına onun üçün ayrılmış xüsusi əmlaka mülkiyyət hüququ olmayan kommərsiya təşkilatları daxil edilir. Unitar müəssisənin əmlakı bölünməz olduğundan qoyuluş (hissələr, paylar) üzrə, o cümlədən təşkilatın işçiləri arasında bölüşdürülə bilməz.

Unitar müəssisənin nizamnaməsi nizamnamə fondunun miqdarını, onun forma - laşma qayda və mənbəi haqda məlumatları əks etdirməlidir. Unitar müəssisə forma- sında ancaq dövlət və bələdiyyə təşkilatları yaradıla bilər.

Unitar müəssisələrin nizamnamə fondu onların fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün təşkilatın istismara verildiyi anda dövlət yaxud bələdiyyə orqanları tərəfindən verilmiş vəsaitlərin məbləğini (tikinti, quraşdırma işlərinə çəkilən bütün məsrəflər, avadanlıqların dəyəri, dövriyyə və pul vəsaitləri) əks etdirir.

Unitar dövlət, yaxud bələdiyyə müəssisələrinin əmlakı müvafiq dövlət, yaxud bələdiyyə mülkiyyətində və təsəssüfatçılıq, yaxud operativ idarəetmə hüququna malik olan müəssisəyə məxsus olur. Unitar müəssisənin idarə edilməsi mülkiyyətçi, yaxud mülkiyyətçi orqan və ona tabe olan müvəkkil tərəfindən təyin edilən rəhbər tərəfindən yerinə yetirilir.

Təsərrüfatın idarə edilməsinə əsaslanan müəssisənin nizamnamə fondunun miq - darı unitar dövlət və bələdiyyə müəssisələri haqqında qanunla müəyyənlaşdırılan məbləğdən az olmamalıdır.

Nizamnamə kapitalının miqdarı təsis sənədinə əsasən müəyyən edilən bir, yaxud bir neçə təsərrüfat cəmiyyətli şəxslər tərəfindən təsis edilən, bu cəmiyyətin iştirak - iştirakçılarının onun öhdəliklərində cavabdehlik daşıyan və onların fəaliyyəti ilə əlaqədar qoyulan vəsait qədər əmələ gələn zərər riskinə məsuliyyət daşıyan cəmiyyət məhdud məsuliyyətli cəmiyyət hesab olunur. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin yaradılması «Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət haqqında» qanunla tənzimlənir. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərin təsis sənədlərinə iki: təsis müqaviləsi və cəmiyyətin nizamnaməsi daxildir.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin yaradılmasında vətəndaşlar və hüquqi şəxslər iştirak edə bilər. Ancaq bu zaman cəmiyyət iştirakçılarının sayı 50 nəfərdən artıq olmamalıdır. Cəmiyyət iştirakçıları təyin edilən həddən artıq olan hallarda məhdud məsuliyyətli cəmiyyət bir il ərzində açıq tipli səhmdar cəmiyyətinə, yaxud istehsa - lat kooperativinə çevrilməlidir.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin nizamnamə kapitalı onun iştirakçılarının qoy - duğu payın nominal dəyərindən təşkil olunur və bu pay cəmiyyətin kreditorlarının marağına zəmanət verən əmlakın minimum miqdarını müəyyən edir. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin iştirakçıları ancaq onların qoyduqları pay hüququnda məsuliyyət daşıyırlar. Paylar pul, qiymətli kağızlar, digər əmlak, əmlak hüquqları və pul ifadəsində qiyməti olan başqa hüquqlar şəklində qəbul edilir.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin nizamnamə kapitalına təsisçilərin pay şəklində qoyduqları əmlak və ya hüquqlar təsisçilər tərəfindən

qiymətləndirilir. Təsisçilər bu bərədə razılığa gəlmədikdə həmin əmlak və ya hüquqlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada qiymətləndiricilər tərəfindən qiymətləndirilir. Cəmiyyətin hər bir iştirakçısı öz payını təsis müqaviləsində müəyyən edilən bir il ərzində və cəmiyyə - tin dövlət qeydiyyatından keçdiyi dövrdən hesablanmaqla bir ildən çox olmayan dövrdə məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin nizamnamə kapitalına qoymalıdır. Bu za - man cəmiyyətin hər bir təsisçisinin qoyuluşunun dəyəri onun payının nominal də - yərindən az olmamalıdır.

Səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə kapitalı onun təsisçilərinin qoyduqları pul vəsaiti və digər əmlaklar əsasında formalaşır. Azərbaycan Respublikasında səhmdar cəmiyyətinin yaradılması, idarə edilməsi və fəaliyyəti ilə əlaqədar qaydalar 28 - dəkabr 1999 - cu il tarixli qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının «Mülki məcəlləsi» haqqında qanunla (2005 - ci il sentyabrın 1 - dək olan dəyişiklik və əlavə - lərlə) tənzimlənir. Nizamnamə kapitalı dövlət qeydiyyatından keçməlidir. Onun dəyişməsi ancaq səhmdar cəmiyyətinin təsisçilərinin qərarı əsasında icra oluna bi - lər.

Səhmdar cəmiyyətləri açıq və qapalı formada yaradıla bilər. Açıq tipli səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə fondu azad yazılış və satış qaydasında yayılan müəyyən sayda səhmin nominal qiymətinin cəmindən ibarətdir. Qapalı səhmdar cəmiyyətləri isə səhmlərini qabaqcadan müəyyən edilmiş iştirakçılar arasında bölüşdürür və ya ümumiyyətlə səhm buraxmırlar. Həmin halda hər bir təsisçinin qoyduğu sərmayə təsis müqaviləsi və müvafiq sənədlərlə təsdiq olunur.

Qanunvericilikdə səhmdar cəmiyyətləri üçün nizamnamə kapitalının yaradılması və ya onun həcmnin dəyişdirilməsinin daha mürəkkəb sistemi müəyyən edilmişdir. Burada nizamnamə kapitalı, ancaq səhmin nominal dəyərinin artırılması və ya əla - və səhmin (səhmin emissiyasının) bölüşdürülməsi ümumi iclasın qərarı ilə aparıl - dıqdan sonra artırıla bilər. Açıq tipli səhmdar cəmiyyətlərində nizamnamə kapitalı - nın artırılması zamanı əlavə emissiya, ancaq əvvəlki emissiyanın yekunu səhmdar - ların ümumi iclasında təsdiq edildikdən, eləcədə onlar nəzərə alınmaqla həqiqi sa - tılmış səhmin həcminə və satılmamış səhmlərin ödənilməsinə müvafiq olaraq ni - zamnə kapitalının artması ilə əlaqədar cəmiyyətin nizamnaməsində dəyişikliklər edildikdən sonra həyata keçirilir.

Nizamnamə kapitalının həcmnin dəyişdirilməsi haqqında qərar qanunvericiliklə müvafiq mülkiyyət formalı təşkilatlar üçün müəyyən olunmuş qaydaya uyğun müəyyən edilir. Məsələn, səhmdar cəmiyyətlərində bu cür qərar ancaq səhmdarlar - ın ümumi iclasında qəbul edilə bilər. Müxtəlif formalı müəssisələrin nizamnamə kapitalının yaradılmasında fərqlərin olmasına baxmayaraq onlara məxsus nizamna - mə kapitalı və onların hərəkətinin sintetik uçotu 85 № - li «Nizamnamə kapitalı» adlı hesabda aparılır. Hesab passiv fond hesabıdır. Hesabın kredit qalığı qeydə alınan nizamnamə

kapitalının məbləğini, debet dövrüyyəsi onun müvafiq qanunvericiliyi- nə uyğun olaraq müxtəlif səbəblərlə əlaqədar azalmasını, kredit dövrüyyəsi isə aşağıdakı subhesablar açıla bilər: «Sadə səhmlər» və «İmtiyazlı səhmlər».

Qeydiyyatdan keçmiş səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə kapitalı səhmdarlar üzrə borcların vəziyyətindən asılı olaraq 85 №-li «Nizamnamə kapitalı» hesabının aşağıdakı subhesablarında uçota alınır:

85/1-«Elan edilmiş kapital»- səhmdar cəmiyyətinin nizamnaməsində yazılmış məbləğdə;

85/2- «Abunə kapitalı» - abunəsi həyata keçirilmiş səhmlərin dəyərində;

85/3-«Ödənilmiş kapital»-abunə vaxtında və bir az sonra iştirakçılar tərəfindən keçirilən vəsaitlə 85/4-«Götürülmüş kapital»- səhmdarlardan cəmiyyət tərəfindən onların satın alınması yolu ilə dövrüyyədən götürülən səhmlərin dəyəri.

Səhmdar cəmiyyətinin qeydiyyatdan keçdiyi bütün səhmlər 85№-li «Nizamnamə kapitalı» hesabının 1-ci subhesabında uçota alınır.Səhmlərə abunə başa çatdıq- da onların nominal dəyərində vəsaitlərin azalmasına görə 85№-li hesabın 1-ci sub - hesabında və vəsaitlərin artmasına görə 85№-li hesabın 2-ci subhesabında yazılış aparılır. Səhmlər ödənildikdən və səhmlərə səhmdarların mülkiyyət hüququ rəsmi- ləşdirildikdən sonra səhmlərin nominal dəyəri 85№-li hesabın 2-ci subhesabından 3-cü subhesabına keçirilir.

Elan edilmiş kapital - təsis sənədlərində əks etdirilmiş məbləğ deməkdir.Ödənilmiş kapital- təsisçilərdən(iştirakçılardan) faktiki daxil olmuş məbləğ deməkdir.

Abunə kapitalı - səhmdar cəmiyyətinin səhmlərinə abunə həyata keçirilən sadə və imtiyazlı səhmlərin onların nominal dəyəri üzrə məbləğini üzündə əks etdirir.

Müəssisə dövlət qeydiyyatından keçdikdən sonra onun elan edilmiş və ya abunə kapitalı, təsis sənədlərində nəzərdə tutulan, iştirakçıların qoyduqları vəsaitlərin məbləğində(səhmlərə edilmiş abunə məbləğində) mühasibat yazılışı ilə əks etdirilir.

Ödənilmiş kapital, daha doğrusu, təsisçilərin qoyduqları vəsaitlərinin məbləğləri-

nin ödənilməsi pul formasında(manatlarla və ya xarici valyutada), maddi cismi for-

mada(əsas vəsaitlər, maddi qiymətliyərlər, azqiymətli və tezköhnələn əşyalar) , qeyri-maddi aktivlər formasında(torpağın, suyun və digər təbii ehtiyatların istifadə hüqu-

qu, əmlak hüququ, əqli mülkiyyət hüququ şəklində) əks etdirilə bilər.

Səhmdar cəmiyyəti qeydiyyata alındıqdan sonra nizamnamə kapitalında qeyd edilən dövrdə cəmiyyətin təsisçilərinə borc əmələ gəlir.

Təsisçilərlə hesablaşmaların uçotu üçün 75№-li «Təsisçilərlə hesablaşmalar» hesabından istifadə edilir.Bu hesab aktiv-passiv hesabdır. O,

bir tərəfdən «Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə hesablaşmalar» subhesabıda nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə təsisçilərlə hesablaşmaların uçotunu, digər tərəfdən, «Gəlirlərin ödənilməsi üzrə hesablaşmalar» subhesabıda isə onlara hesablanmış gəlirlər üzrə təsisçilərlə hesablaşmaların uçotunu aparmağa xidmət edir.

Səhmdar cəmiyyətin səhmdarları səhmdar cəmiyyətinin xüsusi reyestirində qeyd olunur. Qoyuluşa görə səhmdarlarla, yaxud təsisçilərlə hesablaşmaların analitik uçotu onların hər biri üçün açılmış nizamnamə kapitalına qoyuluş üzrə əmələ gələn borc məbləği, bu borcun ödəmə tarixi və borcu ödəmək üçün verilən aktivlərin məbləği göstərilən kart, yaxud cədvəllərdə aparılır.

Analitik uçotun aparılması üçün təsis sənədlərindən, əsas vəsait və qeyri-maddi aktivlərin qəbul-təhvil aktından, verilən əmlakın qiymətləndirilməsi aktından, ödəmə tapşırığından, kassa mədaxil orderindən və.s-dən istifadə edilir. Bu zaman bütün qoyuluşlar təsisçilər və səhmdarlar arasında razılaşdırılmış dəyərlə mədaxil edilir.

Beləliklə, qeydə alınmış nizamnamə kapitalı üçün 75№-li «Təsisçilərlə hesablaşmalar» hesabının 1.«Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə hesablaşmalar» subhesabının debetinə yazılış verilir. Hesab aktiv hesab olmaqla nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə təsisçinin borç məbləğini göstərən ancaq debet qalıqına malik olur. Onun debet dövriyyəsi hesabat ayında nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə təsisçilərin yeni yaranmış borcunu, kredit dövriyyəsi isə pul vəsaiti, material dəyərliləri əmlak kimi verilmiş debitor borcunun ödənilmiş məbləğini əks etdirir.

Bütün bunları əsas götürməklə mühasib aşağıdakı mühasibat yazılışlarını tərtib edir:

- dövlət qeydiyyatına götürülən dövrə səhmdarlara hesablanan borc məbləği

Dt- 75« Təsisçilərlə hesablaşmalar»hesabının

1.«Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə hesablaşmalar» subhesabı

Kt- 85«Nizamnamə kapitalı» hesabı;

- nizamnamə kapitalının azalması halında vəsaitin təsisçilərə verilmiş məbləği

Dt- 75«Təsisçilərlə hesablaşmalar» hesabının

1.«Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə hesablaşmalar» subhesabı

Kt- 50 «Kassa»hesabı, 51«Hesablaşma hesabı»;

- əsas vəsait yaxud qeyri-maddi aktivlər qoymaq yolu ilə borcun ödənilən məbləği

Dt- 08«Kapital qoyuluşları»hesabı

Kt- 75«Təsisçilərlə hesablaşmalar» hesabının

1.«Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə təsisçilərlə hesablaşma-

lar» subhesabı;

- qoyuluş üzrə borcun pul vəsaitini köçürməklə ödənilən məbləği

Dt- 51«Hesablaşmalar hesabı»

Kt- 75«Təsisçilərlə hesablaşmalar» hesabının

1.«Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə hesablaşmalar»

subhesabı;

- qoyuluş üzrə borcun mal-material, qiymətli kağızlar formasında verilən məbləği

Dt- 10«Materiallar»hesabı

08«Kapital qoyuluşları»hesabı

20«Əsas istehsalat»hesabı

41«Mallar»hesabı

58«Maliyyə qoyuluşları»hesabı

Kt- 75«Təsisçilərlə hesablaşmalar»hesabının

1.«Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə hesablaşmalar» sub -

hesabı

Xarici valyutada vəsaitlər müəssisənin nizamnamə kapitalına vəsait qoyuluşu hesabına keçirilən zaman kurs fərqlərinin məbləğləri meydana çıxır, bunlar özündə onun təsis sənədlərində əks olunduğu tarixə və qoyulan vəsaitin faktiki keçirildiyi günə, qoyulan vəsaitin manatla qiyməti arasındakı fərqləri əks etdirir. Kurs fərqi 80№-li «Mənfəət və zərərlər» hesabına aid edilir. Müsbət kurs fərqi mənfəət, mənfəət kurs fərqi isə zərər yaradır.

Müəssisənin fəaliyyəti prosesində onun nizamnamə kapitalının artırılmasının və ya azaldılmasının vacibliyi meydana çıxır. Nizamnamə kapitalının istənilən dəyişikliyi nizamnamə kapitalının yeni həcmində dövlət orqanlarında qeydiyyatından sonra müəssisənin təsisçilərinin qərarı ilə həyata keçirilir. Müəssisənin mühasibatlığı nizamnamə kapitalının dəyişməsi ilə əlaqədar olan əməliyyatları təsislərin müvafiq qərarının dövlət orqanlarında qeydiyyatı təsdiq olunmadan əks etdirə bilməz.

Nizamnamə kapitalının artması və azalması bir qayda olaraq keçən hesabat ilinin yekunu müəyyən olunduqdan və müəssisənin təsis sənədlərində dəyişikliklər edildikdən sonra icra olunur.

Müəssisənin nizamnamə kapitalının həcmi aşağıdakı hallarda artırıla bilər:

- qanunvericilikdə tələb olunduqda;
- əsas vəsaitlər yenidən qiymətləndirildikdə;
- istiqrazların səhmlərə dəyişdirilməsi ilə əlaqədar olaraq yeni səhm buraxıldıqda;
- müəssisənin mənfəətinin bir hissəsinin fonda ayrılması ilə əlaqədar olaraq.

Beləliklə, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində nizamnamə kapitalının artması ilə əlaqədar aşağıdakı yazılış aparılır:

Hesabat ilinin mənfəəti üzrə:

Debet80 -«Mənfəət və zərər»

Kredit85 -«Nizamnamə kapitalı».

Bölüşdürülməmiş mənfəət üzrə:

Debet88/2- «Bölüşdürülməmiş mənfəət»

Kredit85- «Nizamnamə kapitalı».

Xüsusi təyinatlı fondlar üzrə:

Debet88-3/4«Bölüşdürülməmiş mənfəət»

Kredit85- «Nizamnamə kapitalı».

Ehtiyat kapitalı üzrə:

Debet86- «Ehtiyat kapitalı»

Kredit85- «Nizamnamə kapitalı».

Əlavə kapital üzrə:

Debet87-1.«Əlavə kapital»

Kredit85- «Nizamnamə kapitalı»

Nizamnamə kapitalı aşağıdakı hallarda azaldıla bilər:

- təsisçilərin qoyduqları vəsait geri alındıqda;
- səhmdarlar cəmiyyətində səhmin ləvğ olunması nəticəsində;
- səhmin nominal dəyərinin azaldılması ilə əlaqədar.

Mühasibat uçotunda nizamnamə kapitalının azalması ilə əlaqədar ola - raq 85№-li «Nizamnamə kapitalı»hesabının debetinə və 75№-li «Təsisçi - lərlə hesablaşmalar»hesabının 1-ci «Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üz- rə hesablaşmalar» subhesabının kreditinə yazılış aparılır. Bununla əlaqə - dar olaraq səhmdarların ödədikləri vəsaitin qismən qaytarılması həll olunur və bunun nəticəsində 75№-li «Təsisçilərlə hesablaşmalar»hesabının 1-ci «Nizamnamə kapitalına qoyuluşlar üzrə hesablaşmalar» subhesabının» debetinə və 50№-li «Kassa», 51№-li «Hesablaşma hesabı» və 52№-li «Valyuta hesabının» kreditinə yazılış aparılır.

85№-li «Nizamnamə kapitalı» hesabı üzrə analitik uçot elə təşkil olunmalıdır ki, müəssisənin təsisçiləri, kapitalın yaradılması mərhələləri və səhmlərin növləri üzrə informasiyanın formalaşmasını təmin etsin.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ehtiyat kapitallarının və ödəmələrinin yaradılması və düzgün istifadə edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Səhmdar cəmiyyətinin və birgə təşkilatlarının fəaliyyət qaydalarını müəyyən edən qanunvericiliyə, eləcə də vergi qanunvericiliyinə müvafiq olaraq göstərilən təşkilatlar vergüyə cəlb olunmaya qədər olan mənfəət hesabına ehtiyat kapitalı yarada bilərlər. Öz baxışlarına görə onu digər təşkilatlar da yarada bilər.Səhmdar cəmiyyətinin ehtiyat kapitalı zərərlərin örtülməsi üçün, habelə cəmiyyətin istiqrazlarının ödənilməsi və digər vəsait - lər olmadığı halda cəmiyyətin səhmlərini satın almaq üçün istifadə edilir. Digər təşkilatlarda ehtiyat kapitalının istifadə edilməsi istiqamətləri onların nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Əsas kapitalın tamamlanması və dividendlərin ödənilməsindən ötəri bu məqsədlər üçün və ya gələcəkdə nəzərdə tutulmayan mümkün olan zərərlərin və itgilərin örtülməsi üçün hesabat ilinin mənfəəti olmayan (kifayət olmayan) zaman əsasən mənfəətin ehtiyatlandırılmasını və xərclərin faktiki əmələ gəldiyi vaxta qədər, onların bir hissəsinin təşkilatın məsrəflərinə vaxtından əvvəl daxil edilməsi yolu ilə gələcək ödəmələrin ehtiyatlandırılması - nı həyata keçirirlər.

Ehtiyat kapitalı qanunvericiliyə və təsis sənədlərinə müvafiq olaraq yaradılmalıdır. Mühasibat uçotunun qüvvədə olan göstərişləri gizli ehtiyatların və ödəmələrin yaradılmasını qadağan edir.

Ehtiyat kapitalının ölçüsü səhmdar cəmiyyətində təşkilatın nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Qanunvericilikdə ehtiyat kapitalının yaradılması nəzərdə tutulmayan təşkilatlarda, o, xalis mənfəətin hesabına yaradıla bilər.

Öz təbiətinə görə ehtiyat kapitalı sığorta kapitalıdır və təsərrüfat fəaliyyətindən mümkün olan zərərlərin örtülməsi üçün yaradılır. Onun yaradılması təşkilatın aramsız işləməsini, habelə üçüncü şəxsin marağının təminatını təmin edir. Onun mövcudluğu kreditərlərə və digər maraqlı şəxslərə təşkilatın öhdəliyinin ödənilməsində müəyyən inam verir. Cari təsərrüfat fəaliyyətində bu fond təşkilatın fəaliyyətinin əlavə daxili maliyyələşmə mənbəyi kimi çıxış edir. Ehtiyat kapitalı əsas etibarilə mənfəətdən ayırmalar hesabına yaradılır. Fonda hər illik ayırmaların ölçüsü təsis sənədləri ilə müəyyən olunur.

Ehtiyat kapitalının vəsaitlərinin hərəkəti haqqında informasiyanı ümumiləşdirmək üçün mühasibat uçotunda 86 №-li «Ehtiyat kapitalı» adı sintetik hesab nəzərdə tutulmuşdur. Bu passiv hesabdır. Bu hesabın krediti üzrə ehtiyat kapitalına ayırmalar, debetində isə bu kapitalın vəsaitlərinin istifadəsi əks olunur.

Ehtiyat kapitalının mühasibat uçotu 86 №-li «Ehtiyat kapitalı» hesabında aşağıdakı qaydada aparılır.

Ehtiyat kapitalının yaradılması və artırılması;

a) mənfəət, o cümlədən ayrı-ayrı təşkilatlarda vergiyə cəlb olunmaya qədər olan mənfəət hesabına ehtiyat kapitalının yaradılması

Debet - 81,88

Kredit - 86

b) ehtiyat kapitalının yaradılması, tamamlanması üçün iştirakçılardan alınmış pul vəsaitləri

Debet - 51,52

Kredit - 86

c) xüsusi fond vəsaitlərinin ehtiyat kapitalına yunəldilməsinin əks etdirilməsi

Debet - 88

Kredit – 86

Ehtiyat kapitalinin vəsaitinin istifadəsi aşağıdakı qaydada əks etdirilir,

a) kapitalın zərərin ödənilməsinə istifadə edilməsi

Debet – 86

Kredit – 87

b) səhmdar cəmiyyətinin istiqrazının ödənilməsinə istifadəsi

Debet – 86

Kredit – 87,88

v) səhmin səhmdar cəmiyyəti tərəfindən alınması

Debet – 86

Kredit – 87,88

Qeyd: «b» və «v» bəndlərindəki yazılışlar vəsait hesabdan köçürüldükdən sonra aparılır.

Bu zaman aşağıdakı yazılışlar aparılır:

- istiqrazın ödənilməsi üçün

Debet – 94,95

Kredit – 51,52

- öz səhminin alınması üçün

Debet – 56

Kredit – 51,52

q) xüsusi fondların yaradılmasına istifadəsi

Debet – 86

Kredit – 88

y) ehtiyat kapitalının nizamnamə kapitalının artırılmasına yönəldilməsi

Debet – 86

Kredit – 85

z) mənfəətin olmaması hallarında dividend hesablanmasına yönəldilməsi

Debet – 86

Kredit – 75

Bu cür hallarda kapitalın vəsaiti vergiyə görə məlum təşkilatın mənfəətidən büdcə ilə hesablaşma aparmağa imkan yaradan həcmdə istifadə edilir və o uçotda aşağıdakı mühasibat yazılışı tərtib etməklə əks etdirilir,

Debet - 75

Kredit – 68

Əlavə kapital – maliyyə vəsaitlərinin daxili mənbələrindən biri hesab olunur, əsasən dövriyyədən kənar aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi nəticəsində aşkar edilən, onların dəyərinin artması, əvəzsiz alınmış qiymətlilər, emissiyon gəlirlərin hesabına yaranır. Əlavə kapitalın yaranması qaydası normativ aktlarla nizama salınır.

Əlavə kapital xüsusi maliyyə rüsurslarının mənbələrini artırır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, əmlakın yenidən qiymətləndirilməsi zamanı onun də - yərinin

artması, səhmlərin əlavə emissiyası, habelə, əvəzsiz alınmış qiymətli əmlakların hesabına yararır.

Əlavə kapitalın mühasibat uçotu 87№-li «Əlavə kapital» adlı sintetik hesabatda aparılır. Hesab passiv fond hesabıdır, hesabın kredit qalığı yaradılmış əlavə kapitalın məbləğini, kredit üzrə dövriyyə - hesabat dövründə əlavə kapitalın yaranmasını və əlavə olunmasını, debet üzrə dövriyyə isə - normativ sənədlərdə nəzərdə tutulan müstəsna hallarda, xüsusən əmlakın əvəzsiz verildiyini və.s-ni göstərir.

87№-li «Əlavə kapital» hesabına aşağıdakı subhesablar açılır:

1. Yenidən qiymətləndirmə üzrə əmlakın dəyərinin artması,
2. Emissiya gəliri,
3. Əvəzsiz alınmış qiymətli əmlaklar,

87№-li «Əlavə kapital» hesabının 1-ci «Yenidən qiymətləndirmə üzrə əmlakın dəyərinin artması» subhesabı – hökumətin qərarı ilə əsas vəsaitlərin və bitmiş tikinti istehsalının yenidən qiymətləndirilməsi nəticəsində əmlakın dəyərinin artan hissəsidir.

87№-li «Əlavə kapital» hesabının 2-ci «Emissiya gəliri» subhesabı səhmdar cəmiyyətində tətbiq edilir, onlar bu hesabatda nizamnamə kapitalını yaradan zaman nominal dəyərindən yuxarı qiymətə (məsələn, 158.000 manat) onlar satılan zaman satış dəyəri və onların nominal dəyəri (məsələn 140.000 manat) arasındakı fərqin məbləğini uçota alırlar.

Sözü gedən hesabın 2-ci subhesabını səhmdar cəmiyyətlərində nizamnamə kapitalı səhmlərinin əlavə emissiyası və ya onların nominal dəyərinin artırılması yolu ilə artırılan hallarda istifadə edirlər.

87№-li «Əlavə kapital» hesabının 3-cü «Əvəzsiz alınmış qiymətli əmlaklar» subhesabında təşkilat tərəfindən hüquqi və fiziki şəxslərdən əvəzsiz alınmış əmlakın hərəkətini uçota alırlar.

Əlavə kapitalın istifadəsi qaydası bir qayda olaraq təsis sənədlərinə müvafiq olaraq illik hesabatın nəticəsi nəzərdən keçirilərkən sahibkarın özü tərəfindən müəyyən edilir.

Bütün bunlarla əlaqədar olaraq əlavə kapitalın uçotu üzrə mühasibat yazılışlarını nəzərdən keçirək:

- a) dövriyyədən kənar aktivlərin qiymətinin artırılmasının əks etdirilməsi,

Debet – 01,07,08

Kredit – 87

- b) emissiya gəlirinin əks etdirilməsi,

Debet – 51

Kredit – 87

- v) əvəzsiz alınmış əmlakın dəyərinin əks etdirilməsi

Debet – 01,04,06

Kredit – 87

q) əsas vəsaitlərin yenidən qiymətləndirilməsi zamanı köhnəlmənin indeksasiyasının əks etdirilməsi,

Debet – 87

Kredit 02

87№-li hesabda uçota alınan bütün növ kapitalların nizamnamə kapitalına yönəldilməsinin əks etdirilməsi,

Debet – 87

Kredit – 85

87№-li «Əlavə kapital» hesabı üzrə analitik uçot elə qaydada aparılır ki, əlavə kapitalın vəsaitlərinin istifadə edilməsi istiqaməti üzrə informasiya - rın yaranmasını təmin etsin. 87№-li «Əlavə kapital» hesabında əks etdirilən əməliyyatların uçotu 12 sayılı jurnal-orderdə aparılır.

1.2 § Xüsusi təyinatlı fondların uçotu

Təşkilatın sərəncamında qalan mənfəətdən yaradılan və ya əvvəlcədən müəyyən edilmiş məqsədlərə istifadə edilmək üçün fondun təsisçilərinin əvəzsiz qoyuluşları hesabına yaradılan vəsaitlər məcmuu xüsusi təyinatlı fond hesab olunur. Müəssisə və təşkilatlar qəbul etdikləri uçot siyasətinə müvafiq olaraq büdcə ilə hesablaşmanı aparıb qurtardıqdan sonra öz sərəncamında qalan xalis mənfəətin, müəyyən tədbirlərin yerinə yetirilməsi - nin maliyyələşdirilməsinə istifadə edilməsi haqda qərar çıxara bilərlər.

Bu tədbirlər pul vəsaitləri, istehsalın inkişafı və genişləndirilməsinə, istifadə olunan avadanlıqların modernləşdirilməsinə yönəldilən hallarda istehsal xarakterinə; sosial xarakterli tədbirlərin və işçilərin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və məhsul buraxılışı ilə əlaqədar olmayan məqsədləri- nə istifadə edilən hallarda isə qeyri-istehsal xarakterinə malik olur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələr ehtiyatlarla yanaşı xüsusi təyinatlı fondlar da yarada bilərlər. Belə fondların tərkibi, onların yaradılması və sərf edilməsi qaydasını onların qarşısında duran problemlərdən asılı

olaraq müəssisələrin əmək kollektivi müəyyən edir. Onlardan ən çox yayı - lanları: istehsalın inkişafı, elm və texnika, sosial inkişaf, maddi maraq kimi fondlardır. Bir çox müəssisələr yığım və istehlak fondları yaradırlar və isti - fadə edirlər. Bu fondlara hesablamaların əsas mənbələri, hər bir fondun vəsaitlərə olan tələbatından və özlərinin maliyyə imkanlarından asılı olaraq müəssisələr tərəfindən müstəqil olaraq müəyyən edilən normativlər üzrə kollektivin sərəncamında qalan mənfəət hesab olunur.

Bir qayda olaraq ayırmalar ilin əvvəlindən artan yekunla hər kvartalda həyata keçirilir. Müvafiq fonda ayırmaların ölçüsü kollektivin sərəncamında qalan mənfəətin məbləğini müəyyən edilmiş normativə vurmaqla müəyyən edilir.

İstehlak fondlarını təşkilatın sosial inkişafını, maddi həvəsləndirməni və onun işçi heyətinin sosial müdafiəsini maliyyələşdirmək üçün yaradırlar. İstehlak fondunun vəsaitlərindən bilavasitə təşkilatın işçilərinə maddi yardım göstərən zaman, sanatoriyalara putyovkalar əldə edilən zaman, birdəfəlik mükafatlar əldə edilən zaman və s. ödəmələri həyata keçirirlər.

İstehlak fondlarının fərqləndirici xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, onlar - dan maliyyələşdirilən tədbirlər və xərclər təşkilatın yeni əmlakının yaradıl - masına səbəb olur. Fondların özü xalis adlanan mənfəət, daha doğrusu, vergilər ödənildikdən və digər məcburi ödənişlər həyata keçirildikdən sonra təşkilatın sərəncamında qalan mənfəət hesabına yaradılır. İstehlak fonda - rının müxtəlif növlülüyü, onların yaradılması və istifadə edilməsi itiqamətləri üçün normativlərin həcmi təsis sənədləri ilə müəyyən edilir.

İstehlak fondu dedikdə, kollektivin işçilərinin maddi maraqlandırılmasına yeni əmlakın əldə edilməsinə və yaradılmasına gətirib çıxarmayan, sosial inkişaf üzrə tədbirlərin və digər oxşar tədbirlərin və işlərin həyata keçirilmə - sinə yönəldilən vəsaitləri başa düşürlər.

Yığım fondlarının vəsaitləri fəaliyyətdə olan təşkilatlarda texniki yenidən silahlanmaya, rekonstruksiyaya, elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına, əsas istehsalat fondlarının inşasına və yeniləşdirilməsinə, yeni texnika və tex - nologiyanın mənimsənilməsinə istifadə olunur. Bu fondların vəsaitlərinin bir hissəsi birgə müəssisələrin, səhmdar cəmiyyətlərinin və assosiyaların, in - vestisiya fondlarının yaradılmasında qoyuluşlar kimi istifadə edilir.

Yığım fondları vəsaitləri hesabına əsas etibarilə istehsalın inkişafına, tə - biəti mühavizə tədbirlərinə kapital qoyuluşunu maliyyələşdirirlər. Buzaman xüsusi mənfəət hesabına kapital qoyuluşunun həyata keçirilməsi yığım fon - dunun həcmi azaltmır. Əmlak qiymətlilərində maliyyə vəsaitlərinin trans - formasiyası, kökündən dəyişməsi baş verir. Yığım fondu ancaq onun və - saitləri hesabat ilinin zərərlərinin ödənilməsinə istifadə edilən zaman, ha - belə istismara verilən əsas vəsait obyektlərinin ilkin dəyərinə daxil edilmə - yən xərclərin yığım fondları hesabına silinməsi nəticəsində azalır.

Yığım fondları dedikdə istehsalın inkişafına və təşkilatın maddi-texniki bazasının inkişafına yönəldilən vəsaitlər başa düşülür. Bu vəsaitlərin istifa - də edilməsinin son nəticəsi, təşkilatın yeni əmlakı, daha doğrusu, onun artması hesab olunur.

Xüsusi təyinatlı fondların siyahısı və yaradılması qaydası təsis sənədləri ilə nizama salınır. Bu fondlar mənfəətdən ayırmalar hesabına, təsisçilərin məqsədli vəsait qoyuluşları hesabına və digər mənbələrdən yaradıla bilər.

Xüsusi təyinatlı fondların əmələ gəlməsini və istifadə edilməsini əks etdirən təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu, mühasibat uçotunun qüvvədə olan hesablar planına əsasən 88№-li«Bölüşdürülməmiş mənfəət(ödənilməmiş zərər)» hesabında hər bir fond üzrə müstəqil subhesablarda aparılır. Bu subhesablar əgər yaradılmaları təsis sənədləri ilə nəzərdə tutulubsa, yığım və istehlak fondlarının vəziyyəti və hərəkəti haqqında informasiyaları ümumiləşdirmək üçün ayrılmışdır.

Yığım və istehlak fondlarını 88№-li«Bölüşdürülməmiş mənfəət(ödənilməmiş zərər)» hesabına açılmış subhesablarda uçota alırlar. Bu hesab aktiv-passiv hesabdır, çünki onda hesabat ilinin axırına örtülməyən zərər(aktiv), il ərzində əldə edilən mənfəət(passiv) göstərilə bilər.

Xüsusi təyinatlı fondların yaradılması və istifadə edilməsi üzrə əməliyyatların uçotunu 88№-li«Bölüşdürülməmiş mənfəət(ödənilməmiş zərər)» adlı hesabda açılan aşağıdakı subhesablarda həyata keçirirlər:

- 3.«Yığım fondları».
- 4.«Sosial sferanın fondu».
- 5.«İstehlak fondları».

Yuxarıda göstəriləndiyi kimi təsis sənədlərinə əsasən müəssisələr yığım və istehlak fondlarını yarada bilərlər. Bu zaman yığım fondları dedikdə, müəssisənin istehsalının inkişafına və təsis sənədləri ilə nəzərdə tutulan digər oxşar məqsədlərə yönəldilən vəsaitlər başa düşülür. İstehlak fondları dedikdə, sosial inkişaf üzrə tədbirlərin və müəssisənin kollektivinin maddi maraqlandırılmasına və müəssisəni yeni əmlakının yaradılmasına gətirib çıxarmayan digər oxşar tədbirlərin və işlərin həyata keçirilməsinə yönəldilən vəsaitlər başa düşülür.

Bu fondlar smetalara əsasən sərf edilir. Xüsusi ilə, yığım fondu vəsaitlərinin hesabına əsas vəsaitlərin tikilməsinə, rekonstruksiyasına, əldə edilməsinə çəkilən məsrəflər maliyyələşdirilir.

Məsrəfləri əsas vəsaitlərin tikilən ilk dəyərinə daxil edilən, kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsinə istifadə edilən yığım fondunun vəsaitləri 88№-li«Bölüşdürülməmiş mənfəət(örtülməmiş zərər)» hesabın qalığında qalmaqda davam edirlər.

«İstehlak fondları» subhesabı üzrə kredit qalığı hesabat dövrünün əvvəlinə və axırına fondun vəsaitlərinin qalığını, debet üzrə dövriyyə - məqsədli tədbirlərə sərf edilmiş məbləğləri, kredit üzrə dövriyyə - hesabat dövrü ər -

zində mövcud olan mənbələr hesabına fondun tamamlanmasını göstərir. İstehlak fondunun vəsaitləri təsdiq edilmiş smetaya müvafiq olaraq sərf olunurlar.

İstehlak fondunun vəsaitləri işçilərin maddi mükafatlandırılmasına, sənədlər ilə nəzərdə tutulan sosial və digər tədbirlərə (kapital qoyuluşlarından başqa) sərf olunur.

İstehlak fondu illik işin yekununa görə təltifatların verilməsinə, əlavə məzuniyyətlərin, sənədlər üzrə və müəssisənin əmlakına əmək kollektivi üzvlərinin qoyduqları vəsaitlərə görə dividendlərin ödənilməsinə; istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilən baxışların və konkursların yekunlarına görə mükafatların ödənilməsinə; müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət hesabına sərf edilən əməyin ödənilməsinə çəkilən xərclərin müvafiq pay hissəsində hər illik məzuniyyətlərin ödənilməsinə yaradılır və sərf edilir.

Beləliklə, istehlak fondu aşağıdakı xərclərin ödənilməsi üçün istifadə edilir:

a) işçilərin iş yerinə ümumi istifadədə olan nəqliyyatla, şəhər ətrafı elektrik vaqonları ilə gediş – gəliş haqqının ödənilməsi üzrə;

b) əlavə (qanunla müəyyən edilmiş müddətdən artıq) məzuniyyətlərin, işçilərə maddi yardımın göstərilməsinin ödənilməsi üzrə, təqaüdə gedən əmək veteranlarına birdəfəlik yardımın ödənilməsinə, təqaüdə əlavələrin ödənilməsinə, əmək kollektivləri üzvlərinin sənədləri və qoyduqları vəsaitə görə dividendlərin ödənilməsi üzrə;

c) yeməxanalarda pulsuz və ya güzəştli qiymətlərlə yeməyin verilməsi üzrə;

ç) sağlamlıq tədbirlərinin və istirahətin təşkilinin həyata keçirilməsinə, o cümlədən müəssisənin müalicə müəssisələri üçün dərman ləvazimatlarının, istirahət və müalicə üçün, ekskursiya və digər mədəni-maarif və bədən tərbiyəsi tədbirləri üçün putyovkaların əldə edilməsinə.

88-li «Bölüşdürülməmiş mənfəət (örtülməmiş zərər)» hesabının 4-cü «Sosial sferanın fondu» subhesabında qeyri-istehsalat təyinatlı obyektlərin inkişafının maliyyə təyinatının hərəkətini əks etdirirlər. Onda həmçinin sosial sferaya aid olan əvəzsiz alınmış əmlakın dəşilməsini uçota alırlar. Sosial sferanın fondu sosial sferanın inkişafının maliyyə təyinatı kimi ehtiyatlandırılmış məbləğləri özündə əks etdirir.

Sosial sferanın inkişafı fondları, təsis sənədlərində müəyyən edilmiş normativlər hüdudunda müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət hesabına yaradılır.

Yuxarıda göstəriləyi kimi müəssisə sosial sferanın fonduna mənfəətdən ayırmalarla yanaşı sosial sferanın bölmələrində istifadə edilmək üçün ayrılmış əvəzsiz olaraq alınan əmlakı və pul vəsaitlərini yönəldir. Həmin fondun

vəsaitləri hesabına müəssisə mənzillər, yaşayış evləri və digər sosial əhəmiyyətli obyektlər əldə edə bilər və ya onların inşasının maliyyələşdirilməsini təmin edə bilər.

Sosial sferanın fondu hesabına müəssisənin balansında dayanan mənzil-kommunal təsərrüfatının, səhiyyənin, mədəniyyətin, idmanın, uşaq sağlamlıq müəssisələrinin, istirahət evlərinin saxlanmasını maliyyələşdirir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində işləyən təşkilatların uçot təcrübəsində, xüsusi təyinatlı fondların tərkibində özəlləşmə və xeyriyyə fondları uçota alınır. Adətən onlar konkret proqramların məqsədli maliyyələşdirilməsi üçün istifadə edilir və vergiyə cəlb olunmanın güzəştli rejiminə malikdirlər.

Xüsusi təyinatlı fondların yaadılması və istifadə edilməsi zamanı baş verən mühasibat yazılışlarını nəzərdən keçirək:

a) yığım və istehlak fondları mənfəət hesabına yaradılan zaman

Debet – 81

Kredit – 88/3;4;5,

b) fondların artırılması üçün təsisçilərin məqsədli vəsaitləri daxil olduqda

Debet – 75

Kredit – 88/3;4;5,

c) yığım fondlarının vəsaitləri hesabat ilində işlərin nəticələrinə görə aşkaredilmiş zərərin ödənilməsinə yönəldilən zaman

Debet – 88/3

Kredit – 88/1

ç) yığım fondlarında olan mənfəət məbləğlərinin təsisçilər arasında bölüşdürülməsi zamanı

Debet – 88/3

Kredit – 75

d) yeni əmlakın yaradılması ilə əlaqədar olan, lakin müəyyən edilmiş qaydaya görə əmlakın ilk dəyərinə daxil edilməyən məsrəflər yığım fondlarının vəsaitləri hesabına silinən zaman

Debet – 88/3

Kredit – 08;51;6 0,

e) fəhlə və qulluqçulara maddi yardımın, rəqaüdə güdən əmək veteranlarına birdəfəlik yardımın göstərilməsinə, xüsusi mühüm istehsalat tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə görə ayrı – ayrı işçilərə birdəfəlik təltifatın ödənilməsinə

Debet – 88/5

Kredit – 50,

ə) müəyyən edilmiş mormalardan artıq ezamiyyə xərclərinin müəssisənin rəhbərinin sərəncamına görə ödənilməsi

Debet – 88/5

Kredit – 71

f) istehlak fondu illik işin yekununa görə təltifatların verilməsinə, əlavə

məzuniyyətlərin, dividendlərin ödənilməsinə, istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə görə mükafatların ödənilməsinə

Debet – 88/5

Kredit – 70

g) istehlak fondunun vəsaitləri məktəbə qədər uşaq müəssisələrinin, məktəbli düşərgələrinin, müalicə, mədəni-maarif müəssisələrinin məsrəflərinin ödənilməsinə

Debet – 88/5

Kredit – 29

ğ) istehlak fondunun hesabına istirahət və müalicə üçün müəssisə tərəfindən əldə edilən putyovkaların dəyərinə

Debet – 88/5

Kredit – 56

h) sosial sferanın fondu yaradıldıqda

Debet – 81/2;01;10;12;50;51,

Kredit – 88/4

İstehlak və yığım fondlarının analitik uçotu onların hər birinin növü üzrə ayrıca aparılır ona görə ki, müvafiq vəsaitlərin yaradılması və sərf edilməsinin istiqamətləri haqqında informasiyanın yaranmaasını təmin etsin. Hesabdarlığın tam jurnal-order forması zamanı xüsusi təyinatlı fondlar 12 saylı jurnal orderdə, ixtisar olunmuş jurnal – order forması zamanı 7 saylı jurnal-orderdə, sadələşdirilmiş formalar şəraitində isə C-5 cədvəlində uçota alınır.

1.3 § Müəssisədə mövcud olan ehtiyatların uçotu

Məhsulların göndərilməsi üzrə satışdan olan vəsaitlərin müəyyən edilməsi metodunu tətbiq edən təşkilatlara, hüquqi və fiziki şəxslərlə hesablaşmalar üzrə şübhəli borcların kompensasiya ehtiyatlarını yaratmağa icazə verilir. Vaxtında ödənilməyən və müvafiq zəmanətlə təmin olunmayan təşkilatların və hüquqi və fiziki şəxslərin debitor borcu, şübhəli borc hesab olunur. Belə borcların ehtiyatını, təşkilatların debitor borclarının inventarizasiyası aparıldıqdan və hər bir şübhəli borc üzrə onun ödənilməsi ehtimalını əks etdirdikdən sonra ilin axırına yaratmaq məsləhət görülür. Əgər belə borcun tutulması üzrə bütün tədbirlər kreditörün fikrinə görə istifadə olunubsa və səmərəsiz olubsa təşkilatın ümitsiz borclarının yaradılmış ehtiyatların hesabına gələn ildə silinməsi mümkünlüyünə mənfi müəyyən məbləğini ehtiyatlandırmaq hüququ vardır.

Ümidsiz debitorlar öz borcunu ödədiyi halda kreditor – təşkilat növbəti ilin axırında geri qaytarılan məbləğlər həcmində borcun ehtiyatlandırılmış hissəsini bərpa etməlidir.

Şübhəli borcların ehtiyatı hesabat ilinin axırında yaradılır. Bu məqsədlə debitor borclarının inventarizasiyası aparılır. Debitorla hesablaşmaların inventarizasiyası gedişində konkret müəssisələrlə təşkilatlarla və ayrı – ayrı şəxslərlə məlumatların qarşılıqlı üzləşdirilməsi həyata keçirilir.

Hesablaşmaların üzləşməsi məktub və debitor hesab olunan müəssisəyə mühasibat işçisinin getməsi vasitəsi ilə həyata keçirilir. Axırncı halda hesablaşmaların, qarşılıqlı üzləşdirmənin nəticələri üzrə akt tərtib edilir. Hesablaşmaların bütün yoxlamalarının nəticələri üzrə hər bir şübhəli borcun həcmi müəyyən edilir və daimi fəaliyyətdə olan inventarizasiya komissiyasına baxmaq üçün təqdim edilir, həmin komissiya borclunun maliyyə vəziyyətini (ödəmə qabiliyyətini) müəyyən edir və borcun tamamilə və ya qismən ödənilməsi ehtimalını qiymətləndirir. Komissiyanın qərarı şübhəli borcların yaradılan ehtiyatının həcmi haqqında nəticə ilə protokolla rəsmiləşdirilir.

Debitorlarla hesablaşmalar üzrə şübhəli borcun müəyyən edildiyi məbləğ hesabat ili başa çatdıqda balans mənfəətinin azaldılması hesabına ehtiyatlandırılır.

Hesabat ilindən sonrakı il ərzində şübhəli borclar üzrə ehtiyat, ümidsiz borclar üçün müəyyən edilmiş vaxt ərzində alınması ümidsiz olan debitor borclarının silinməsi üçün istifadə olunur.

Əgər şübhəli borclar üzrə ehtiyat yaradıldığı ildən sonrakı ilin axırına qədər istifadə edilməzsə, onda sərf edilməmiş məbləğlər müvafiq ilin balans mənfəətinə birləşdirilir.

Müqavilə ilə nəzərdə tutulan ödəmə müddətinin keçməsi ilə əlaqədar olaraq müvafiq zəmanətlə təmin olunmayan debitor borcu şübhəli borc kimi qəbul edilir.

Şübhəli borcların ödənilməsi üçün ehtiyat illik hesabatı tərtib etməzdən əvvəl debitor borclarının komissiyaya tərəfindən aparılan inventarizasiyanın rəsmiləşdirilmiş qərarı və müəssisənin rəhbəri tərəfindən təsdiq edilmiş protokol əsasında yaradılır.

Tələb olunmayan balansdan silinən borcları müəssisə borclularının əmlak vəziyyətinin dəyişildiyi halda onun tutulması imkanına nəzarət etmək üçün silindi vaxtdan 5 il ərzində 007№-li «Zərərə silinmiş ümidsiz debitor borcları» balansarxası hesabının debetində uçota alır.

Şübhəli borclar üzrə yaradılmış ehtiyatın uçotu 82№-li «Qiymətləndirilməmiş ehtiyatlar» hesabının 1«Şübhəli borclar üzrə ehtiyat» subhesabında aparılır. Hesab passiv hesabdır, kredit qalığı olur. Kredit üzrə dövriyyə - ehtiyatın yaradılmasını, debet üzrə dövriyyə - yaradılmış ehtiyatın sərf edilməsini göstərir

Şübhəli borclar üçün ehtiyatların yaradılması zamanı aşağıdakı mühasibat yazılışları baş verir:

a) Şübhəli borcların ödənilməsinə ehtiyat yaradıldıqda

Debet – 80

Kredit – 82

b) sərf edilməmiş məbləğlər növbəti ilin mənfəətinə birləşdirilən zaman

Debet – 82

Kredit – 80

c) tələb olunmayan debitor borcu ehtiyat hesabına balansdan silinən zaman

Debet – 82/1

Kredit – 61;62;76

d) əvvəl silinmiş şübhəli borc, borclu tərəfindən ödənilirsə ondamüəssisəyə daxil olan məbləğ satışdan kənar gəlirlərin tərkibinə daxil edilir

Debet – 50;51;52

Kredit – 80

82№-li«Qiymətləndiriləcək ehtiyatlar» hesabının analitik uçotunun ödənilməsi üçün ehtiyat yaradılan şübhəli borcun hər bir məbləği üzrə ayrıca aparılır.

Qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatlar, xərclərin bəzi növlərinin faktiki baş verməsinə qədər onların məhsulların maya dəyərinə və ya tədavül xərclərinə qabaqcadan daxil edilməsi nəticəsində yaradılır. Müvafiq vəsaitlərin faktiki sərf edilməsi sonra artıq yaradılmış ehtiyat hesabına həyata keçirilir.

Müəssisədə həyata keçirilməyən, lakin gələcəkdə baş verəsi mümkün olan xərclər meydana çıxa bilər, onları qarşıdakı xərclər və ya qarşıdakı ödəmələr adlandırırlar. Onlara əsasən: məzuniyyətlərin ödənilməsinə, əsas vəsaitlərin təmirinə xərcləri, istehsalın mövsumi xarakteri ilə əlaqədar ola -raq hazırlıq işləri üçün istehsalat məsrəflərini, kirayə əşyalarının təmiri üzrə qarşıdakı məsrəfləri, illik işin yekununa görə təltifatın ödənilməsinə, qanunvericiliklə, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin normativ aktları ilə və ya Azərbaycan Respublikası İqtisadi inkişaf Nazirliyi və Maliyyə nazirliyi ilə razılığa görə Azərbaycan Respublikası nazirlikləri və idarələrinin tərəfindən təsdiq edilmiş məhsulların maya dəyərinə daxil edilən məsrəflərin tərkibinin xüsusiyyətlərinin sahə təlimatı ilə nəzərdə tutulan ehtiyatı aid edirlər.

İstehsal və ya tədavül xərclərinə xərcləri və ödəmələri bərabər qaydada daxil etmək məqsədilə müəyyən edilmiş qaydada ehtiyatlandırılmış məbləğlərin vəziyyəti və hərəkəti haqqında informasiyaları ümumiləşdirmək üçün 89№-li«Qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatlar» hesabı ayrılmışdır. İstehsal və ya tədavül xərcləri hesabına ehtiyat məbləğlərinin yaradılması müvafiq qanunverici və digər normativ aktlara əsasən nəzərdə tutulmuşdur.

Müəssisələrin çoxu məzuniyyətə görə hesablanmış məbləğləri istehsal xərclərinə daxil edirlər. Lakin məzuniyyətlər əmək kollektivinin üzvlərinə il ərzində qeyri – bərabər verilir ki, bu da məhsulların maya dəyərini təhrif edir. Bunun baş verməməsi üçün məzuniyyətlərin ödənilməsindən ötəri ehtiyatın yaradılması və məzuniyyət məbləğlərini yaradılmış ehtiyatdan hesablaşdırmaq məqsədə uyğundur.

Məzuniyyətə görə hesablanmış məbləğlərin mühasibat uçotu hesablarında necə əks etdirilməsi məsələsini qarşıdakı il üçün uçot siyasətini qəbul edərək müəssisə özü müəyyən edir.

İlin axırında 89№-li«Qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatlar» hesabının 1-ci subhesabı üzrə qalığın inventarizasiyası aparılır; artıq hesablanmış məbləğ storno edilir(azaldılır), tam hesablanmış məbləğ isə əlavə hesablanır.

Məzuniyyətlərin ödənilməsi üçün vəsaitlərin hər ay ehtiyatlandırılmasının ölçüsünü müəssisə əməyin ödənilməsinin illik fondundan asılı olaraq müstəqil olaraq müəyyən edir.

Müəssisələr öz uçot siyasətini işləyib hazırlayan zaman təmir fondu yarada bilər, onu əsas vəsaitlərin təmirinin bütün növlərini(cari, orta, əsaslı) maliyyələşdirilməsinə istifadə edə bilərlər. Ayırmaların ölçüsünü müəssisə özü təsdiq edir; təmirfonduna hesablanmış məbləğləri istehsal xərclərinə daxil edirlər, əsas vəsaitlərin təmirinə faktiki məsrəfləri isə hər ay yaradılmış ehtiyatın hesabına silirlər. 89№-li«Qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatlar» hesabının inventarizasiyasını 1 yanvar vəziyyətinə görə hər il aparırlar. Əgər növbəti il üçün uçot siyasətini müəyyən edən zaman müəssisə ehtiyatların yaradılmasının məqsədə uyğun olmasını hesab edirsə, onda hesabat ilinin 31-i dekabr vəziyyətinə görə onların qalıqları mənfəətə birleşdirilməlidir.

Qarşıdakı xərclər və ödəmələrin ehtiyatları müəssisələrdə bəzi xərcləri istehsal və ya tədavül məsrəflərinə bərabər qaydada daxil etmək və məhsulların maya dəyərinin daha dəqiq hesablanmasını tətbiq etmək məqsədi ilə yaradılır.

Bu ehtiyatlar aşağıdakı məqsədlər üçün yaradılır:

- a) işçilərin növbəti məzuniyyətlərinin ödənilməsinə;
- b) əsas vəsaitlərin təmiri üzrə qarşıdakı məsrəflərin ödənilməsinə;
- c) sənayenin mövsumi sahələrində hazırlıq işləri üzrə istehsalat məsrəflərinin ödənilməsinə;
- ç) uzun müddət işləməyə görə təltifatın ödənilməsinə;
- d) kirayə əşyalarının təmiri üzrə qarşıdakı məsrəflərin ödənilməsinə;
- e) illik işin yekununa görə təltifatın ödənilməsinə və məhsulların(işlərin, xidmətlərin) maya dəyərinə daxil edilən məsrəflərinin tərkibinin sahə xüsusiyyətləri ilə nəzərdə tutulan digər məqsədlərə.

Yuxarıda göstəriləyi kimi ehtiyatların uçotunu aparmaq üçün 89№-li «Qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatlar» adlı passiv hesabı istifadə edirlər. Ehtiyatların hesablanması bu hesabın kreditində, faktiki xərclər və yaradılmış ehtiyatlar hesabına ödəmələri isə hesabın debeti üzrə əks etdirirlər.

Bu və ya digər ehtiyatın məbləğlərinin yaradılmasının və istifadə edil - məsinin düzgünlüyü dövrü olaraq smetanın və hesablamaların məlumatları üzrə yoxlanılır. Hesabat ilinin axırında yaradılmış ehtiyatların məcburi in - ventarizasiyası həyata keçirilir. Xüsusi hesablamalar yolu ilə hesabat ilin - dən sonrakı ilin yanvarın 1-də olan ehtiyatların qalıqlarının düzgünlüyü yoxlanılır. Kənarlaşmalar aşkar edilən halda növbəti ilə keçən ehtiyatların düzəlişi aparılır.

Məzuniyyətlərin ödənilməsi üçün ehtiyat müvafiq dövrdə fəhlələrə faktiki hesablanmış əmək haqqından, sosial sığorta ayırmalarından və müvəqqəti əmək qabiliyyətini itirməyə görə müavinətlərin ödənilməsindən plan faizi ilə istehsalat və ya tədavül məsrəflərinə ayrılması yolu ilə yaradılır.

Məzuniyyət üçün ehtiyatın plan faizi qarşıdakı ildə məzuniyyətlərin ödə - nilməsi üçün lazım olan məbləğlərin, əmək ödənişinin illik ümumi fonduna olan nisbəti kimi hesablanır.

Əsas vəsaitlərin təmirinə qarşıdakı xərclərə ehtiyat , hər bir obyektə əsas vəsaitlərin təmirinə təsdiq edilmiş planlar əsasında hesablanmış plan məbləğlərinin istehsalat və ya tədavül məsrəflərinə hər ay ayırmalar yolu ilə yaradılır.

Aparılmış təmir üzrə faktiki məsrəflər onun hansı üsulla yerinə yetirilmə - sindən asılı olaraq uçota alınır.

Podrat üsulu zamanı bütün təmir işlərini podrat müqaviləsinə müvafiq olaraq kənar təşkilat yerinə yetirir. Başa çatmış işləri podratçı təmir edilmiş obyektlərin təhvil – qəbul aktı ilə sifarişçiyə təhvil verir, onun əsasında da smeta dəyəri ilə ödəməyə hesabnamə təqdim edir. Aksept edilmiş hesabın məbləğinə sifarişçi əsas vəsaitlərin təmiri üçün yaradılmış ehtiyatı azaldır.

Təsərrüfat üsulu zamanı təmir işləri müəssisənin təmir sexi tərəfindən yerinə yetirilir. Əsas vəsaitlərin aparılan təmiri üzrə bütün faktiki məsrəflər 23№-li«Köməkçi istehsalat» hesabında uçota alınır. Təmir başa çatdıqda akt tərtib olunur, onun əsasında faktiki məsrəflərin məbləği, əsas vəsaitlə - rin təmirinə yaradılmış ehtiyatın azaldılmasına 23№-li«Köməkçi istehsalat» hesabından silinir.

Qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatın yaradılması və bəzi xərc - lərin ehtiyat hesabına silinməsi zamanı aşağıdakı mühasibat yazılışları baş verir:

1) istehsalat xərcləri hesabına ehtiyata hesablanan məbləğlərə

Debet – 20;23;25;26;30;44

Kredit – 89

2) əvvəllər ehtiyat yaradılan sonra isə faktiki baş verən xərclər və ödəmələr aşağıdakı kimi əks etdirilir:

a) məzuniyyət vaxtına görə işçilərin əmək haqqının və uzun illər işləməyə görə hər illik təltifatın məbləğinə

Debet – 89

Kredit – 70

b) əsas vəsaitlərin təmiri üzrə faktiki məsrəflərin məbləğinə

Debet – 89

Kredit – 23;10;70;69;60

c) köhnəlmiş avtomobil təkərlərinin yeniləri ilə əvəz edilənlərinin məbləğinə

Debet – 89

Kredit – 10

3) əsas vəsaitlərin təmiri üçün fond yaradıldıqda

Debet – 23;25;26;30;44

Kredit – 89/2

4) əsas vəsaitlərin təmirinə faktiki məsrəflər edildikdə

Debet – 89/2

Kredit – 23;60

5) ehtiyatın qalıqları mənfəətə birləşdirildikdə

Debet – 89/1;2

Kredit – 80

II FƏSİL: CƏLB EDİLMİŞ VƏSAİTLƏRİN UÇOTU

2.1 § Bank kreditləri və borcların uçotu

Kredit – pul ilə ödəmə vədinin dəyişdirilməsidir.

Kredit etimad və ya təminatla söykənən bir əməliyyatdır. Kredit qənaət edilən pulların bazara axmasını və malların ən faydalı şəkildə istifadəsinə yardımçı olur.

Kredit əldəki pul ilə gələcəkdə ələ keçəcək pulun mübadiləsidir. Kredit və - rən pul verib, ödəmə vədi almaqda, kredit alan isə pul alıb ödəmə vədi verməkdədir. Pul sonsuz likvid olduğuna görə pul ilə istənilən mal və xidmət satın alınır. Bildiyinə görə, kredit, kredit verənin bu gün mal və xidmət satın almaqdan əl çəkərək gələcəkdə mal və xidmət satın almasını, kredit alanın isə

gələcəkdə mal və xidmət satın almaqdan əl çəkərək bu gün mal və xidmət satın almasını mümkün edər.

Kredit gələcək gəlirlər hesabına xərcləmək imkanı verməklə yanaşı, iqtisadiyyatda satın alma gücünün artmasına, mübadilə həcminin genişlənməsinə səbəb olur.

Kreditin meydana gəlməsi istehsal sahəsi ilə deyil, tədavüllə bağlıdır. Burada əmtəə sahibləri hüquqi cəhətdən müstəqil şəxslər kimi bir - biri ilə üzlə - şir. Əmtəənin bir əldən o biri ələ keçməsi, yəni dəyərin hərəkəti kreditlə əla - qədar münasibətlərin yaranması üçün uyğun zəmindir.

Zahirən gündəlik həyatda kredit əşyanın və ya pul vəsaitlərinin müvəqqəti istifadəyə götürülməsi kimi çıxış edir. Kredit vasitəsilə mal-material qiymətliləri, müxtəlif növ maşın və mexanizmlər əldə edilir. Əhali tərəfindən nisyə əm - tələr alınır, başqa sözlə kredit hesabına əldə edilən obyektlər kimi ən müxtə - lif qiymətlilər çıxış edir. Lakin elmi nöqteyi - nəzərdən kreditin əşya mənasın - da yozulması düzgün deyil. Kredit haqqında elm əşyaları deyil, onların xüsu - sunda təsərrüfat subyektləri arasındakı münasibətləri öyrənir. Bu mənada iqtisadi məhsul kimi kredit, ictimai münasibətlərin müəyyən növü kimi qiymət - ləndirilməlidir. Bununla belə kredit yalnız dəyərin hərəkəti ilə bağlı iqtisadi əla - qələr ifadə edən ictimai münasibətlərdir. Kreditin mahiyyətini açıqlamaqdan ötrü ilk növbədə onun ünsürləri müəyyən edilməlidir, bunlar ən əvvəl kredit münasibətlərinin subyektləridir. Kredit sövdələşməsində münasibətlər sub - yektləri kimi kreditor və borcalan çıxış edir. Kreditor və borcalan ilk öncə əm - təə tədavülü əsasında təşəkkül tapır. Əmtəə alqı - satqısı zamanı alıcı heç də həmişə əmtəənin dəyərini dərhal ödəmək imkanına malik olmur və ödəmə yalnız müəyyən müddətdən sonra aparılır. Belə hallarda satıcı kreditora, alıcı isə borcluya çevrilir. Lakin əmtəə tədavülü kreditor və borcalanın meydana gəlməsinin yeganə əsası deyil, nəyi isə başqasına müvəqqəti istifadəyə, yəni borc verən hər kəs kreditor olur. Bir qayda olaraq, könüllü şəkildə kreditor olmaq mümkündür. Borc verilən vəsaitlərin mənbəi ya şəxsi resurslar, ya da təkrar istehsal prosesinin digər subyektlərindən borc götürülən resurslardır. Şəxsi resurslar borc verildikdə onların sahibi kreditor olur. Kreditorun yerləş - dirdiyi cəlb edilmiş vəsaitlərin sahibi isə digər təsərrüfat subyektidir.

Borcalan isə kredit münasibətlərinin kredit götürən və aldığı borcu qaytar - malı olan tərəfdir. Tarixən borcalan kimi resurslara əlavə tələbatı olan ayrı - ayrı şəxslər çıxış edirdilər. Bankların yaranması ilə təkçə kreditorları təmər - küzləşməsi deyil, həm də borcalanların tərkibinin əhəmiyyətli genişlənməsi baş verir. Müasir dövrdə banklardan başqa borcalan kimi müəssisələr, əhali və dövlət çıxış edir.

Borcalanı kreditordan bir neçə cəhət fərqləndirir. Ən əvvəl borcalan bütün hallarda borc götürdüyü resursların müvəqqəti istifadəçisidir. Digər tərəfdən borc götürülən vəsaitlər həm istehsal, həm də tədavül sahəsində tətbiq edilir. Borcalandan fərqli olaraq kreditor borc verdikdə mübadilə mərhələsində çıxış

edir və istehsalda iştirak etmir. Üçüncü tərəfdən borcalan həm müvəqqəti istifadəyə götürdüyü dəyəri geri qaytarır, həm də borc faizini ödəyir. Eyni zamanda borcalan kreditordan iqtisadi cəhətdən asılıdır. Lakin bu asılılıqlar borcalanın kredit sövdələşməsində tam hüquqlu tərəf kimi əhəmiyyətini inkar etmir. Borcalansız, kreditor da olmur. Borcalan borc götürdüyü resurslardan elə istifadə etməlidir ki, vaxtında və tam həcmdə borcu faizlə birlikdə qaytara bilsin. Məhz bu mənada borcalan məhsuldar qüvvədir və müvəqqəti istifadəyə verilmiş resursların səmərəli tətbiqi borc alandan asılıdır.

Kreditorla borcalan yerlərini dəyişə də bilər. Müasir təsərrüfatda eyni subyekt eyni vaxtda kreditor və borcalan kimi çıxış edə bilər.

Kredit münasibətlərinin digər ünsürü kreditordan borcalana sonra isə borcalandan kreditora keçən obyektədir. Obyekt kimi dəyərin borc verilən hissəsi çıxış edir. O ilk növbədə reallaşdırılmamış dəyər kimi çıxış edir. Kreditor tərəfindən müvəqqəti sərbəst dəyərin meydana gəlməsi dəyər hərəkətinin ləngidiyini göstərir. Kreditin vasitəsi ilə hərəkəti müvəqqəti olaraq dayanmış dəyər yeni sahibə keçməklə öz hərəkətini bərpa etmiş olur. Bununla bərabər kreditorla borcalan arasında hərəkət edən dəyər təkrar istehsal prosesini sürətləndirmək qabiliyyətinə yiyələnir. Kredit vasitəsi ilə hərəkət edən dəyər təsərrüfat fondlarının fasiləsiz dövrünü üçün zəmin yaradır, onların hərəkətində boşdayanmaları aradan qaldırır və son nəticədə təkrar istehsal prosesini sürətləndirir. Eyni zamanda kreditordan borcalana keçməklə dəyər öz mövcudiyyətini qoruyub saxlayır. Dəyərin qorunub saxlanması onun borcalanın təsərrüfatında tətbiqi prosesində baş verir, çünki borcalan kreditora eyni dəyərə və istehlak dəyərinə malik ekvivalenti qaytarmalıdır.

Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki, iqtisadi məfhum kimi kreditin əsasını geri qaytarılma təşkil edir. Geri qaytarılma kreditin ümumi xüsusiyyətidir və buna görə də kredit münasibətlərinə xas olan müəyyənedici cəhətdir. Geri qaytarılma dəyər dövrününün başa çatmasına əsaslanır. Dəyər dövrününün sona çatması geri qaytarılma üçün zəmin yaradır. Geri qaytarılma kredit sövdələşməsi iştirakçılarının bağlıdığı müqavilədə öz hüquqi əsasını əldə edir.

Deyilənlərdən kredit anlayışı və onun mahiyyəti haqqında belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, kredit dəyərin kreditorla borcalan arasında geri qaytarılma əsasında hərəkətidir və bununla əlaqədar kreditorla borcalanın arasında yaranan iqtisadi münasibətlər toplusudur.

Kredit münasibətləri zamanı tərəflər müəyyən prinsiplərə riayət etməlidirlər. Kreditin qaytarılmalı olması onun mahiyyətindən irəli gəlir, yəni verilən vəsait geri qaytarılmalı olmasa o, heç kredit adlanmazdı. Bir iqtisadi kateqoriya kimi kredit əmtəə - ol münasibətlərinin digər iqtisadi kateqoriyalarından bilavasitə bu xüsusiyyəti ilə fərqlənir. Bazar münasibətləri şəraitində bu xüsusiyyət daha kəskin xarakter daşıyır. Kreditin qaytarılmalı olması borc alanda və borc verəndə ciddi maddi məsuliyyət aşılır.

Qaytarılmalı məfhumu mücərrəd xarakter daşdığından kreditləşmə prosesində bu məfhum daha dəqiqləşdirilir. Yəni kredit müddətlik prinsipi əsasında həyata keçirilir. Bu o deməkdir ki, kredit konkret müəyyən olunmuş müddətlərdə qaytarılmalıdır. Müddətlik prinsipi onu tələb edir ki borc vəsaiti borcalanın dövriyyəsində müəyyən müddət iştirak etməlidir və bu müddət başa çatdıqdan sonra o geri qaytarılmalıdır.

Kreditin ödənilmə müddətləri tərəflər arasında bağlanan müqavilədə əks olunur. Müddətlik prinsipinə əməl etməyən borcalanlara iqtisadi sanksiyalar tətbiq edilir - əsasən faiz səviyyəsi yüksəldilir və gələcək kreditləşmədə borcalanın intizamsızlığı nəzərə alınır.

Kreditin vacib prinsiplərindən biri onun ödənci olmasıdır. Bu o deməkdir ki, kredit nəinki müəyyən olunmuş müddətdə tam qaytarılmalıdır. Həmçinin kreditdən istifadəyə görə ödənc - faiz ödənilməlidir.

Kreditin ödənci olması borcalanda kreditdən səmərəli istifadə etmək məsuliyyəti aşılayır, onda daxili resursları artırmaq marağı oyadır. O kreditdən ələ istifadə etməyə çalışmalıdır ki, əldə etdiyi nəticə nəinki kreditin geri qaytarılmasını, kreditə görə faizlərin ödənilməsini təmin etsin, həmçinin özünə gəlir gətirsin.

Ödəncilik kreditor üçün də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kreditor ödəncilik əsasında öz müstəqilliyini və gəlirliliyini təmin edir, resurslarını artırır.

Bank kreditinə görə faiz stavkaları müəyyənləşdirilərkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- faiz şəklində gəlir gətirən kredit qoyuluşu və digər aktiv əməliyyatların həcmi;

- bankın öz müştərilərinə depozit hesablara görə verdiyi orta faiz dərəcəsi;
- bankın aktiv əməliyyatları üzrə faiz stavkası;
- bankın kredit resurslarının quruluşu;
- bank kreditlərinə olan tələb və təklif;
- kreditin təminatlılığından asılı olaraq risk səviyyəsi;
- inflyasiya prosesinin tempi ölkədə pul tədavülünün stabilliyi;
- istehsalın mövsümliliyi və s.

Kreditin vaxtında və tam qaytarılması şərtlərindən biri də kreditin təminatlı olmasıdır. Təminatlılıq prinsipi kimi kreditin ödəniş vaxtı çatarkən, kredit ödənilmədikdə onun ödənilməsini təmin edən faktor başa düşülür. Əvvəllər kreditin təminatı kimi mal materiallarından istifadə edilirdi, yəni kreditlər vaxtında ödənilmədikdə kreditor öz borcunu və faizlərini həmin maddi qiymətlilərin reallaşdırılması vasitəsi ilə təmin edirdi. Bazar münasibətlərinə keçid kreditin bu prinsipinin mahiyyətini dəişdirmişdir. Son illərə qədər kreditin təminatlılığı dedikdə onun maddi qiymətlilərlə təmin olunması, yəni kredit müqabilində onun dövriyyəsində material qiymətliləri mövcudluğu başa düşülürdü.

Təminatlılıq borcun vaxtında və tam ödənilməsinin qarantı olmaqla borc alanın kreditora verdiyi hüquqi cəhətcə rəsmiləşdirilmiş öhdəlik forması xarakterini daşıyır.

Hal – hazırda kreditləşmə müştərinin kredit qabiliyyəti əsasında həyata keçirilir. Bu prinsipə görə kredit ehtiyacı olan müştərilərə deyil, kredit qabiliyyətli müştərilərə verilir.

Müddətlərinə görə kreditləri qısa müddətli, orta müddətli və uzun müddətli kreditlərə bölmək olar.

Müddəti bir ili keçməyən kreditlərə qısa müddətli, müddəti bir ildən yuxarı, ancaq 5 ildən az müddətə açılan kreditlərə orta müddətli kreditlər, ancaq beş il müddətindən yuxarı müddətə verilən kreditlərə uzunmüddətli kredit deyilir.

Qısa müddətli kreditlər, müvəqqəti pula ehtiyacı olanlara açılır. Məsələn, bir sənayeçi xam maddə satın almaq, fəhlə və qulluqçuların əmək haqqını ödəmək üçün gərəkli pulun bir bölümünü kredit ilə qarşılıyır, kreditin müddətinə qədər istehsal etdiyi malların satışından əldə etdiyi qazancla krediti geri ödəyir.

Kredit ilə mal satın alan bir pərakəndəçi tacir kreditin müddəti içində bu malları istehlakçıya sataraq əldə edəcəyi pul ilə aldığı krediti ödəyir.

Orta və uzun müddətli kreditlər, orta və uzun müddətli finansman ehtiyacı üçün tələb edilir və bu kreditlərlə qoyulan investisiya üçün ayrılan amortizasiya fondu ilə və ya mənfəətlə geri ödənilir. Məsələn bir fabriki qurmaq ya da maq ya da mövcud fabriki genişləndirmək üçün uzunmüddətli kredit alan bir sənaye şirkəti aldığı krediti, gələcəkdə əldə edəcəyi mənfəətlə ödəyir.

Qısa, orta və uzun müddətli kreditlərin yuxarıda açıqlanan özəllikləri ayrı - ayrı kredit qurumlarının qurulmasına səbəb olmuşdur. Məsələn, qısa müddətli kreditlərlə daha çox əmanət və kommersion bankları, orta və uzun müddətli kreditlərə isə daha çox investisiya və inkişaf bankları vasitəçilik edirlər.

Kreditin iki əsas forması mövcuddur: kommersion və bank krediti.

Kommersion krediti zamanı kreditor kimi təsərrüfat subyektləri, yəni müəssisə, firma, şirkətlər çıxış edir. Kreditin bu forması bir mal istehsalçısının və yaxud malın topdan satıcısının digər müəssisəyə əmtənin nisyə satışı zamanı meydana gəlir. Deməli kommersion kreditinin əsasında satıcı müəssisənin əmtəə dəyərinin ödənilməsi üzrə möhlət verilməsi və müəyyən edilmiş müddət keçdikdən sonra əmtəə dəyərini ödəmək öhdəliyi kimi alıcı müəssisənin veksəl verməsi durur. Bu səbəbdən kommersion kreditinə veksəl krediti deyilir. Göründüyü kimi kommersion kreditinin obyektı dəyərin əmtəə formasıdır, aləti isə kommersion veksəlidir. O əsasən qısa müddətli (1 ilə qədər) səciyyə daşıyır. Onun iştirakçıları təsərrüfat fəaliyyətinin subyektləri olduğundan kommersion krediti topdansatış münasibətlərində tətbiq olunur. Kommersion krediti daxilindəki ödəmə möhləti məhsul satışının tezəndirilməsi və tədavül zamanının məhdudlaşdırılması məsələsinə nail olunur ki, bu da fərdi və ictimai kapitalın səmərəli fəaliyyətinə xidmət edir.

Bank krediti kreditin ən geniş yayılmış formasıdır. Məhz banklar krediti ən çox müvəqqəti finans yardımına ehtiyacı olanlara verir. Bu da təsadüfi deyil, çünki əsas fəaliyyəti kredit işi olan banklar xüsusi bir subyektdir. Bank krediti - nin başlıca xüsusiyyəti ondadır ki, geri qaytarılma əsasında pul vəsaitlərinin dönə - dönə dövrünü və dövriyyəsini həyata keçirən banklar daha çox şəxsi kapitalından deyil, cəlb edilmiş resurslardan istifadə edir. Müəyyən subyekt - lərdən borc götürdüyü pul vəsaitlərini bank digər hüquqi və fiziki şəxslər arasında bölüşdürür. Eyni zamanda bank sadəcə pul vəsaitlərini deyil, pulu kapital şəklində borc verir. Bu o deməkdir ki, borc alan bankdan götürdüyü vəsaitləri elə istifadə etməlidir ki, təkcə onların kreditora qaytarılmasını deyil, həm də ən azı borc faizini ödəməkdən ötrü kifayət edən mənfəət əldə etsin.

Ödənilmə kreditin bank formasının ayrılmaz atributuna çevrilir. Bütün bunlarla əlaqədar bank krediti faizi həmişə kommersiya krediti faizindən yüksək olur.

Bank əsasən özgə vəsaitlərdən kredit resursu kimi istifadə etdiyindən verdiyi kreditlər üzrə faizi maksimal səviyyədə saxlamağa çalışır.

Kreditin rolu onun təsərrüfat, əhali, dövlət üçün tətbiqinin nəticələri ilə səciyyələnir. Kreditin rolu onun müxtəlif forma və növlərinin həyata keçirilməsi zamanı təşəkkül tapan münasibətlərin nəticələrində təzahür edir. Kreditin iqtisadiyyata təsirinin hər bir istiqaməti üzrə kredit münasibətlərinin forma və ya növü üstün mövqeyə malikdir. Məsələn, əmtəələr nisyə satıldığı zaman başlıca rolu kommersiya krediti oynayır. Əksinə kredit pul vəsaitləri şəklində verildikdə bank krediti birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Kreditin rolu onun məhsul istehsalı və satışının fasiləsizliyinə olan təsirində təzahür edir. Borc vəsaitlərinin köməyi ilə təsərrüfat subyektlərinin əlavə resurslara olan tələbatı ödənilir və təkrar istehsal proseslərinin ləngiməsinə yol verilmir. Əlavə vəsaitlərə yaranan tələbat mövsüm amili ilə də bağlı ola bilər. Burada da kredit vasitəsi ilə kapital dövrünü və dövriyyəsinin fasiləsizliyi ahəngdarlığı təmin edilmiş olur.

Kreditin istehsalın genişləndirilməsində də rolu böyükdür. Kreditin iştirakı ilə geniş təkrar istehsal üçün kapital mənbələrinin formalaşması sürətlənir. Kreditdən əsas fondların artırılması mənbəyi kimi də istifadə edilə bilər. Belə hallarda kredit istehsalın inkişafı və genişlənməsi üçün zəruri olan yeni əsas fondların yaradılması üzrə müəssisələrin imkanlarını artırır. Burada xüsusilə mühüm olan cəhət odur ki, kredit müasir dövrün iqtisadi tərəqqisinin aparıcı qüvvələrindən biri olan elmi - texniki tərəqqiyə, bununla da cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin inkişafına xidmət edə bilər.

Kreditin pul dövriyyəsində də rolu mühümdür. Məlum olduğu kimi, nağd pulların tədavülə buraxılması və tədavüldən çıxarılması kredit əsasında banklar vasitəsi ilə baş verir. Bir tərəfdən nağd pulların tədavülə buraxılması müəssisə və təşkilatlara, əhaliyə bankların kassalarından nağd vəsaitlərin verilməsi xətti ilə yalnız onların bank hesablarında qalıqlar mövcud olduqda

mümkündür. Belə qalıqların olması müştəri ilə banklar arasında müəssisə, təşkilat və əhalinin kreditor olduqları kredit münasibətlərinin olmasını göstərir.

Elmi – texniki tərəqqinin sürətləndirilməsində məhsulun texniki iqtisadi göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasında sənayenin strukturunun təkmilləşdirilmə - sində kreditin stimullaşdırıcı rolu bankların fəaliyyətində getdikcə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Sənayenin dövriyyə vəsaitinin yaradılmasında bank krediti böyük rol oynayıyır. Mal - material ehtiyatlarının ödənilməsində bank vəsaitinin iştirakı böyük - dür. Ayrı - ayrı təsərrüfat sahələri və kreditləşdirilən obyektlər üzrə isə bank vəsaitinin iştirakı daha artıqdır,

Bankın kredit planında kreditlərin miqdarı mövsumi və digər normativdən artıq xammal material və yanacaq ehtiyatlarının layihələşdirilən miqdarından habelə istehsal məsrəflərinin hazır məhsul mal qalıqlarının miqdarından və digər göstəricilərdən asılı olaraq təyin edilir.

Təsərrüfatın kreditləşdirilməsinin həcmi təsərrüfat orqanlarının dövriyyə vəsaitinin yaradılması qaydasından istehsal şərtlərindən texnoloji prosesin səmərələşdirilməsindən və vəsaitin dövriyyə sürətinin artırılmasından asılıdır. Əgər müəssisə pay iştirakı qaydasında dövriyyənin kreditləşdirilməsi üsuluna keçmişsə və bununla əlaqədar olaraq normativlərin bir hissəsi kredit hesabı - na yaradılmağa başlamışsa yaxud xammal tədarükünün və təchizatının mövsumi şəraitinə görə vəsait ehtiyatı artmışsa o zaman təsərrüfata qoyulan bank vəsaiti çoxalacaqdır. Təsərrüfata kredit qoyuluşunun genişlənməsi bank passivlərinin hər şeydən əvvəl müəssisələrin hesablaşma hesablarındakı vəsaitin keçici qalıqlarının vəsaitinin artması hesabına aparılır.

Kredit planında nəzərdə tutulmuş artımın əsasını məhsul istehsalı və satışının habelə yığımların həcmünün getdikcə artması təşkil edir.

Bank krediti plan üzrə məqsədli qaytarılan müddətli və təminatlı olmalıdır. Bu prinsiplərdən birinin belə pozulması istehsalın təşkilində və ictimai məhsulun bölüşdürülməsində kreditin rolunu zəiflədir, banka və malgöndərənlərə çatası vaxtı keçmiş tədiyyələrin baş verməsinə səbəb olur. Bankın qaydaları müəssisə və təşkilatlara həqiqətən lazım olan miqdarda kreditlərin verilməsi vəzifəsinə mal istehsalı və tədavülü üzərində manatla müntəzəm nəzarət tə - ləbinə tabe edilmişdir.

Müəssisələr kreditlərin təyin edilmiş müddətlərdə ödənilməsi üçün yalnız istehlakçılara lazım olan məhsulları istehsal etməli, məhsul buraxılışının plan həcmi və qrafiklərini gözləməli, məhsulun maya dəyərini aşağı salmalı, tələbatdan artıq material gətirilməsinə yol verməməli və müəssisələrin özünə la - zım olmayan materialları vaxtında satmalıdır. Beləliklə manatla bank nəzarə - tinin faydalılığı və təsiri təzahür edir. Kredit təsərrüfata yardım göstərməklə bərabər eyni zamanda müəssisələr tərəfindən istehsal və maliyyə planlarının yerinə yetirilməsinə təsərrüfat hesabının möhkəmləndirilməsində dövlət tərə - findən fəal təsir rolunu oynayır.

Bank, kredit intizamını pozanlar haqqında cəza tədbirləri tətbiq edir, verilən kreditləri vaxtından qabaq onlardan alır, maliyyə intizamının nizama salınması üçün tədbirlər görülməsini tələb edir, dövriyyə vəsaitindən istifadə işini yaxşılaşdırmaq və rentabelliği yüksəltmək barədə təkliflər verir və bu təkliflərin həyata keçirilməsinə nail olmağa çalışır.

Müəssisələr təsərrüfat əməliyyatlarını yerinə yetirmək üçün pul vəsaitlərindən istifadə edirlər. Müəssisələr onları xammal və materiallar əldə etmək fəhlə və qulluqçuların əmək haqqını vermək sosial müdafiə üzrə ödəmələri, vergiləri ödəmək üçün və digər məqsədlərdən ötəri sərf edir. Lazım olan hallarda müəssisə tapşırığın yerinə yetirilməsi gedişində meydana çıxan müvəqqəti tələbatı ödəmək üçün bank kreditləri şəklində pul vəsaitləri alır. Təsərrüfat fəaliyyəti prosesində müəssisə başqa təşkilatlarla, idarələrlə, müəssisələrlə habelə ayrı – ayrı şəxslərlə müxtəlif hesablaşma münasibətlərinə girir. Belə qarşılıqlı münasibətlər nəticəsində çox vaxt debitor borcları meydana gəlir, həmçinin kreditorlar qarşısında öhdəliklər yaranır.

Kreditləşmənin mühasibat uçotunun əsas vəzifələrinə bank kreditlərinin düzgün və təsirli uçotu və onların alınmasına təyinatları üzrə istifadə edilməsinə öz vaxtında ödənilməsinə nəzarət edilməsi daxildir.

Müəssisələrdə bank kreditlərinin böyük əhəmiyyətə malik olması kreditləşmənin uçotunun vəzifələrini və əhəmiyyətini təyin edir. Bu uçot bankın müəssisənin dövriyyə vəsaitlərinin yaradılmasında iştirak dərəcəsini əks etdirməli, alınmış kreditlətin öz vaxtında geri qaytarılmasında və hər bir hesabat dövrünə kreditlər üzrə borcların vəziyyətinin göstəricilərinə nəzarəti təmin etməlidir. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi şəraitində uçot - kredit intizamının vəziyyətinə sistemativ müşahidə aparılmasına müəssisənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ehtiyatlarını öz vaxtında açmağa və operativ qaydada açılmış ehtiyatların səfərbər edilməsi üzrə tədbirlər görülməsinə imkan verir.

Son illərdə tədiyyə krediti verilməsi qaydası təkmilləşdirilmiş, haqq - hesabların vaxtılı - vaxtında aparılmasına tədiyyə intizamının möhkəmləndirilməsinə, dövriyyə vəsaiti dövriyyəsinin sürətləndirilməsinə tapşırıqların yerinə yetirilməsinə onun təsiri artmışdır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə haqq - hesabların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, iqtisadi vəsaitlərin və stimulların, o cümlədən kreditin makroiqtisadiyyatda son nəticələr qazanılmasına təsirini artırmaq üçün bank idarələri kreditlə haqq - hesab mexanizmindən daha fəal istifadə etməyə başlamışlar.

Kreditlərin vaxtında geri qaytarılması onun nə dərəcədə təminatlı olmasından asılıdır. Verilmiş kreditlər ya maddi qiymətlilərə ya da göndərilmiş mallara görə hesablaşma sənədləri ilə təmin olunmalıdır. Kreditin maddi qiymətlilərlə və ya hesablaşma sənədləri ilə təmin olunması həmin təsərrüfat əməliyyatı başa çatdıqdan sonra onun ödənilməsinə zəmanət verir. Bu prinsipə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə kreditlərin təminatı dövrü olaraq yoxlanılır və təminatlı borc dərhal müəssisənin hesabından silinir.

Sadə ssuda hesabından kredit almaq üçün müəssisə banka ərizə, müd - dətli öhdəlik və bankın təlimatı ilə müəyyən edilmiş formada mal - material qalıqları haqqında məlumat tərtib ediləndən sonra üç iş günü ərzində banka təqdim edilir.

Mal - material qiymətliləri qalığının ödənilməyən hissəsinə də sərbəst limit daxilində kredit verilir və bu məqsədə verilən kredit bir və iki nömrəli kartote - kada olan sənədlərin ödənilməsinə yönəldilir.

Verilmiş kreditlərin vaxtında ödənilməsi qəbul edilmiş öhdəliklərlə təmin edilir. Verilən kreditlərin ödənilməsi qəbul edilmiş öhdəliklərlə təmin edilir. Verilən kreditlərin ödənilməsi müddətləri təminata götürülmüş mal - materialların azalması müqabilində müəyyənləşdirilir. Kreditlərin ödənilməsinə verildiyi rübdə nəzərdə tutulmuşdursa, bank müəssisədən ödənilmə müddətləri dəqiq müəyyən edilmiş öhdəliklər qəbul edir. Çıxış limiti üzrə verilən kreditlətin ödənilmə müddəti şərti olaraq qarşıdakı rübbün birinci ayının 25-i tarixinə müəyyən edilir və sonradan dəqiq müddətlərə yenidən rəsmiləşdirilir. Kreditlərin ödənilmə müddətlərinin dəqiqləşdirilməsi növbəti rübdə kreditləşən mal - materialların hərəkətinə əsasən aparılır.

Bitməmiş məhsul və öz istehsalının yarımfabrikatlarına görə kredit hesabat balansı və balans əsasında tərtib edilmiş arayışa görə cari ayın biri vəziyyətinə, lazım olduqda isə cari məlumatlar əsasında ara müddətlərə də verilir.

Verilmiş bank kreditlərinin təminatı banka təqdim olunur, balans əsasında yoxlanılır. Balans məlumatları ayın 1-nə təqdim olunmuş cari məlumatla tutuşdurulur. Balans məlumatlarının cari məlumatlardan az olması üzündən yaranan təminat çatışmamazlığı bank tərəfindən bankın aldadılması halı kimi qiymətləndirilir.

Verilmiş kreditin təminatını bank bilavasitə müəssisənin özündə də yoxlayır.

Uçot, hesabat və malların saxlanması şəraiti qənaətbəxş olmayan müəssisələrdə kreditlərin təminatı bank şöbəsi müdirinin sərəncamına əsasən kredit verilməmişdən əvvəl yoxlanılır.

Yoxlama zamanı təqdim olunmuş məlumat mühasibat və anbar uçotu məlumatları bir - birilə tutuşdurulur. Yaranan fərqə artıq alınmış kredit bank tərəfindən geri alınır.

Yoxlamanın nəticələri aktla rəsmiləşdirilir. Bank şöbəsinin müdirinin sərəncamına əsasən kreditin təminatı natural formada da yoxlanılır. Natura formada yoxlamaq seçmə qaydada mal - material qiymətlilərinin ölçülməsi, sayılması və ya çəkilməsi yolu ilə aparılır. Bankların kreditləri həm manatlarla həm də xarici valyutada verilə bilər, xarici valyutada olan hesablaşmalar hesablaşma pul sənədlərinin yazıldığı tarixə qüvvədə olan kurs üzrə xarici valyutayı hesablamaq yolu ilə müəyyən edilən məbləğlərdə manatlarla uçota alınır. Eyni zamanda bu hesablaşmalar valyutada hesablaşmalar və ödəmələrlə əks olunur. Xarici valyutada kreditlər üzrə kurs fərqləri o cümlədən balans tərtib

edilən tarixə borcların yenidən qiymətləndirilməsindən olan fərqlər 80№ - li «Mənfəət və zərərlər» hesabına aid edilir. Kurs fərqi onun alındığı günə kurs üzrə alınmış kreditin məbləği və ödənilən günə kurs üzrə həmin kreditin məbləği arasındakı fərq kimi müəyyən edilir.

Təsərrüfat fəaliyyəti prosesində müəssisənin vəsaitlərinin müvəqqəti çatışmamazlığını ödəmək tələbatı meydana çıxır. Belə halda müəssisə bank kreditlərindən istifadə edir. Müəssisənin əsas və dövriyyə vəsaitlərinin meydana gəlməsi mənbələrindən biri bank kreditləri hesab olunur. Qısamüddətli bank kreditləri müəssisələrin idarələrin və təşkilatların azad pul vəsaitləri, dövlət büdcəsinin, sığorta orqanlarının əhalinin əmanətlərinin azad ehtiyatları və s-ni cəmləşdirmək və geri qaytarılmaq şərt ilə müəssisə və təsərrüfat təşkilatlarının sərəncamına verilmək vasitəsi ilə iqtisadi münasibət deməkdir.

Qısamüddətli kreditləşmə bank vasitəsilə həyata keçirilir. Kreditlər növlərinə görə planlı (bankın kredit planı ilə nəzərdə tutulan) və plandan kənar olmaqla (müvəqqəti ehtiyacları) iki yerə bölünürlər. Kreditləşmə obyektlərinə görə kreditlər maddi qiymətlilərin normadan artıq ehtiyatlarına görə kreditlərə və hesablaşma kreditlərinə bölünürlər. Kreditlər aşağıdakı maddi qiymətlilərə görə verilir:

- a) xammal və materiallar
- b) yanacaq
- c) bitməmiş istehsalat və gələcək dövrlərin xərcləri.

Hesablaşma kreditləri aşağıdakılara görə verilir:

- a) yolda olan hesablaşma sənədlərinə görə
- b) yük dövriyyəsi üzrə xüsusi hesablara və akkreditivlərə görə
- c) limitləşdirilmiş çek kitabşalarının alınmasına görə
- d) qarşılıqlı tələblərin ödənilməsinə görə və s.

Bank kreditləri təcili və geri qaytarılan məqsədli, ödəncili (bank faiz tutur) olur. Onlar mal - material qiymətliləri ilə təmin olunmalıdır. Qısa müddətli kreditlər müəssisələrə bir il müddətinə verilir.

Planlı kreditlər bank tərəfindən yığım planında nəzərdə tutulan normalaşdırılmış dövriyyə vəsaitlərinin mövsumi və mövsumi olmayan normativdən artıq qalıqlarına görə verilir, habelə mövsumi azalma dövründə və ya istehsal tamamilə dayandırıldıqda istehsal xərclərinə görə verilir. Onlar banka kredit planı ilə nəzərdə tutulur və elə bununla da onların adları aydın olur.

Xammalın, materialların, yarımfabrikatların bitməmiş istehsalın normativdən artıq ehtiyatlarına və gələcək dövrün xərclərinə görə kreditlər bir ilə qədər müddətə verilir.

Yeni məhsul buraxılışı keyfiyyətin artırılması məmulatın lazımı və möhkəm olması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsinə də kreditlər həmin müddətə verilir.

Materialların normativdən artıq ehtiyatlarını kreditlə təmin etmək üçün bank bir qayda olaraq onların faktiki maya dəyəri ilə qəbul edirlər. Bitməmiş

istehsalın qalıqları və öz istehsalının yarımfabrikatları faktiki maya dəyəri ilə və ya dəyərindən aşağı olduqda plan maya dəyəri ilə qəbul edilir. Normativdən artıq hazır məhsul qalığı isə plan istehsalat maya dəyəri ilə qəbul edilir.

Kreditlər bank tərəfindən ancaq müəssisə tərəfindən ödənilmiş ehtiyatlara görə verilir. Ssuda kreditinin qədrini müəyyən edən zaman kreditləşən qiymətlilərin normativdən artıq qalığının ümumi dəyərində onlara aid malgöndərlərə olan kreditor borcları çıxılır.

Bəzi hallarda isə kreditlər ödənilməmiş normativdən artıq qalıqlara görə də verilir və bu zaman onlar müəssisənin hesablaşma hesabına daxil olmandan kreditləşən qiymətlilərin ödənilməsinə dövr edirlər.

Yolda olan hesablaşma sənədlərinə görə hesablaşma kreditləri daha çox yayılmışdır. Onlar yüklənmiş və buraxılmış mallara yerinə yetirilmiş işlərə və göstərilmiş xidmətlərə görə sənəd dövrüyyəsi müddətinə daha doğrusu alıcılardan ödəmə daxil oluncaya qədər malgöndərən müəssisələrə verilir.

Kredit ancaq o hesablaşma sənədlərinə verilir ki, mallar yükləndikcə və işlər qurtardıqdan sonra üç iş günündən gec olmayaraq ya da müəyyən edilmiş hesablaşma dövründə həmin sənədlər banka təhvil verilmiş olsun.

Bank krediti göndərilmiş məhsulların və ya yerinə yetirilmiş işlərin və göstərilmiş xidmətlərin buraxılış qiymətləri ilə dəyərindən nəzərdə tutulan mənfəəti çıxmaqla müəssisənin hesabına daxil olan və malalanlar tərəfindən buraxılış qiymətindən artıq ödənilən qabaqşırma, tara və nəqliyyat xərcləri üzrə üzrə məsrəfləri üstünə gəlməklə verir.

3-4 gündən bir dövrü olaraq bank müəssisənin kredit üzrə borcunu nizam salır, lazım olan hallarda 51№-li «Hesablaşma hesabı» hesabına əlavə olaraq kredit keçirilir və ya vəsaitlərin olmaması üzündən ödəməmişdirsə onda bank bu sənədləri təmin olunma məbləğlərindən çıxır və onlara görə verilmiş kreditləri müəssisədən tutur.

Akkreditivlərin açılmasına kreditlərin akkreditivlərin fəaliyyət müddətinə verilir. Həmin kreditlər bank tərəfindən limitsiz verilir. Bu kredit bank tərəfindən müəssisənin hesabları faktiki olaraq ödənildikcə tutulur. Göstərilən xidmətlərə görə nəqliyyat təşkilatları ilə hesablaşmaq üçün limitləşdirilmiş çek kitabçalarının açılmasına kreditlər 15 gün müddətinə verilir. Bu kreditlər bank tərəfindən təcili öhdəliyə əsasən müəssisənin 51№-li «Hesablaşma hesabı» hesabından tutulur. Planlı kreditlərdən başqa müəssisə maddi qiymətlilərin artıq ehtiyaclarına görə kreditlər alır. Bu kreditləri bank istehsalın artıqlaması ilə yerinə yetirilməsi nəticəsində ya da onlardan asılı olmayan səbəblər nəticəsində müəssisəyə meydana çıxan maliyyə çətinliyi olan hallarda verir.

Nəzərdə tutulandan artıq kreditləri almaq üçün müəssisə banka kreditin vacib olması səbəbini göstərən ərizə verir. Ərizəyə kreditin təminatının ödənilməsinə xidmət edə biləsi ehtiyatların vəziyyətləri haqqında arayış əlavə olunur.

Sənaye müəssisələrində bankların qısamüddətli kreditlərinin uçotu 90№-li «Bankların qısamüddətli kreditləri» adlı passiv hesab xidmət edir. 90№-li «Bankların qısamüddətli kreditləri» hesabına ayrıca subhesabda ödəmə müddəti bir ildən çox olmayan veksellərin uçotu və digər borc öhdəliyi əməliyyatları üzrə bankla hesablaşmalar uçota alınır.

Veksellərin uçotu və digər borc öhdəlikləri əməliyyatları veksəl saxlayan müəssisələr tərəfindən 90№-li «Bankların qısamüddətli kreditləri» hesabının krediti və 51№-li «Hesablaşma hesabı» və ya 52№-li «Valyuta hesabı»(faktiki alınmış pul vəsaitlərinin məbləği) və 80№-li «Mənfəət və zərərlər»(banka ödənilən uçot faizi) hesablarının debeti üzrə əks etdirilir.

Veksellərin uçotu və digər borc öhdəlikləri əməliyyatı ödəmə haqqında bankın bildirişi əsasında 90№-li «Bankların qısamüddətli kreditləri» hesabının debeti və 62№-li «Malalanlar və sifarişçilərlə hesablaşmalar» hesabının krediti üzrə vekselin məbləğlərinin əks etdirilməsi yolu ilə bağlanır.

Veksəl verənlər və digər ödəyicilər üzrə veksələ görə öz öhdəliklərini müəyyən edilmiş müddətə yerinə yetirmədikdə veksellərin uçotu və ya digər bankdan alınmış pul vəsaitləri veksəl saxlayan müəssisə tərəfindən geri qaytarılan zaman 90№-li «Bankların qısamüddətli kreditləri» hesabının debetini pul vəsaitlərinin uçotu hesabları ilə müxabirləşdirməklə yazılış aparılır. Bu zaman vaxtı keçmiş veksellərlə təmin olunan malalanlarla hesablaşmalar üzrə borc 62№-li «Malalanlarla və sifarişçilərlə hesablaşmalar» hesabında uçota alınmaqda davam edir.

Məqsədli təyinatlarından və verilmə müddətlərindən asılı olaraq qısamüddətli, orta müddətli və uzun müddətli kreditləri fərqləndirirlər.

Kreditin təminatı məsələsinə olduqca böyük əhəmiyyət verilir. Kredit təminatının əsas növləri zəminlik, təminatlıq, qiymətli kağızlarla, mallarla, əmlakla girov qoymaqdan ibarətdir.

Kredit almaq üçün müəssisə banka aşağıdakıları əlavə etməklə kredit verilməsi haqqında ərizə təqdim edir:

1.Nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün lazım olan əmək haqqı məbləğini, materialların dəyərini və layihə - smeta sənədlərini göstər - məklə icmal smeta - maliyyə haqq hesabını;

2. İşin başlanma və qurtarma vaxtını obyektin istismara verilməsi vaxtını və kreditin geri qaytarılması müddətini göstərməklə məsrəflərin faydalılığının və qoyulan xərclərin ödənilməsinin haqq - hesabı.

Bu sənədlər müəyyən edilmiş formalar üzrə təqdim edilir. Uzunmüddətli kredit verən banklar maliyyələşdirmə prosesində qanunsuz olaraq hər cür vəsait verilməsinin qarşısını almalı, yerinə yetirilən işlərin həcmi əmək haqqı məbləğinin xərclənməsini, habelə tikintinin digər məsrəflərini yoxlamalıdır - lar.

Öz dövriyyə vəsaiti olan podrat təşkilatlardan fərqli olaraq işlərin qəbul edilməsi aktlarına görə maliyyələşdirilən tikintilərə müəssisələrin müdiriyyətin-dən alınan avans şəklində alınan ehtiyatlar verilir.

Müəssisə krediti rəsmiləşdirmək üçün banka aşağıdakı sənədləri təqdim edir:

- kredit verilməsi haqqında məktub
- kreditləşən tədbirlər üçün lazım olan əmək haqqı məbləğini göstərməklə icmal - smeta maliyyə haqq - hesabını;
- istismara verilmənin müddətlərini və kreditin ödənilməsi müddətini gös - tərmləklə məsrəflərin ödənilməsinin haqq - hesabını ;
- müəssisədə yığım fondunun vəsaitlərinin kifayət qədər olmaması zamanı kreditin qədərini haqq - hesabını;
- işlərin tikinti materialları ilə avadanlıqları ilə təmin olunmasını təsdiq edən sənədlər və işlərin görülməsinin təqvimi.

Sənaye müəssisələrində bankın uzunmüddətli kreditlərinin uçotu üçün 92№-li «Bankların uzunmüddətli kreditləri» adlı passiv hesab ayrılmışdır. Bu hesab üzrə qeydlər bankın çıxarışına əsasən həyata keçirilir. Lakin bir qayda olaraq alınmış kredit 51№-li «Hesablaşma hesabı» hesabına keçirilmir. Mal - göndərənlərin borclarının ödənilməsinə dövr edilir.

Yeni texnikanın tətbiqinə habelə xalq istehlakı malları istehsalının inkişafı - na alınmış kreditlər üzrə borclar yığım fondu vəsaitləri saxlanılan ayrıca he - sabdan ödənilir. Bu hesabda vəsaitlər olmadıqda isə müəssisənin hesablaş - ma hesabından ödənilir.

Yuxarıda adları sadalanan ssudalardan başqa fəhlə və qulluqçular üçün fərdi yaşayış evlərinin inşaasına, bağ evlərinin inşaasına verilən və fəhlə və qulluqlara kreditə satılmış mallara görə ticarət təşkilatları ilə hesablaşmalar aparmaq üçün hazırkı vaxtda bank ssudaları geniş yer tutmuşdur. Qeyd olu - nan ssudalar 93№-li «İşçilər üçün bankların kreditləri» hesabında uçota alı - nır. Hesab passivdir, onun qalığı fəhlə və qulluqçulara verilmiş ssudalar üzrə müəssisənin banka borcunu göstərir. Debet üzrə dövriyyə - hesabat ayında ödənilmiş borcların məbləğini, kredit üzrə dövriyyə - yeni alınmış və verilmiş ssudaları göstərir.

93№-li «İşçilər üçün bankların kreditləri» hesabı yuxarıda qeyd edildiyi ki - mi fərdi yaşayış evlərinin tikintisinə, bağ evlərinin tikintisinə və digər məqsəd - lərə görə işçilərə verilmiş borclar üçün müəssisə tərəfindən banklardan alın - mış kreditlərin vəziyyəti haqqında informasiyanı ümumiləşdirmək üçün ayrıl - mışdır.

Bu əməliyyatların uçotu zamanı 73№-li «Sair əməliyyatlar üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmalar» hesabı 93№-li «İşçilər üçün bankların kreditləri» hesabı - nın eyni adlı subhesabları ilə birlikdə geniş tətbiq edilir.

Bu hesabın aşağıdakı subhesabları vardır:

93/1 - «Kreditə satılmış mallara» ;

93/2 - «Fərdi yaşayış evlərinin tikintisi üçün»;

93/3 - «Bağ evlərinin tikintisi üçün».

Uçot bankın ssuda hesablarından çıxarışlar və ssudaların ödənilməsi üzrə tutulmalar haqqında mühasibatın arayışlarına əsasən 4 sayılı jurnal - orderdə aparılır.

Qeyd olunan ssudalardan başqa fəhlə və qulluqçulara (gənç ailələrə) faizsiz ssudalar verilə bilər. Onlar yaşayış fondunun inşaasına, əsaslı təmirinə, genişləndirilməsinə və ya ev təsərrüfatının yaradılmasına sosial inkişaf fondunun vəsaitləri hesabına verilir.

Müəssisənin qısamüddətli, uzunmüddətli və işçilər üçün bank kreditləri aldığı, istifadə etdiyi və qaytardığı zaman baş verən mühasibat yazılışlarına diqqət yetirək:

1. Müəssisənin hesabına hesablanmış kreditin məbləğinə

Debet – 51

Kredit – 90.

2. kredit hesabına malgöndərənlərin hesablaşma sənədlərinin ödənilməsinə

Debet – 60

Kredit – 90.

3. Müəssisənin hesablaşma hesabından kredit borclarının ödənilməsinə

Debet – 90

Kredit – 51;52.

4. Müəssisəyə uzunmüddətli kreditlər alınan zaman

Debet – 51

Kredit – 92.

5. Uzunmüddətli kreditlər malgöndərənlərin borclarının ödənilməsinə yönəldildikdə

Debet – 60;50;68;69

Kredit – 92.

6. Alınmış uzunmüddətli kreditlər müəssisənin hesablaşma hesabından ödənildikdə

Debet – 92

Kredit – 51.

7. Bankın ssudası ilə tapşırıq öhdəlik ödənildikdə

Debet – 73/1

Kredit – 93/1.

8. Müəssisə tərəfindən ssudalar alınan zaman

Debet – 50;51

Kredit – 93/2;3.

9. Fəhlə və qulluqçular tərəfindən ssudalar alınan zaman

Debet – 73/2;3

Kredit – 50;51.

10.Fəhlə və qulluqçular tərəfindən borclar ödənildikdə

Debet – 70

Kredit 73/2.

11.Müəssisə tərəfindən banka borclar ödənildikdə

Debet – 93/2;3

Kredit – 51.

Kreditləşmə qaydası kreditlərin rəsmiləşdirilməsi və onların ödənilməsi bankların əsasnəmələri və kredit müqavilələri əsasında nizama salınır. Kreditlərin analitik uçotu onların ayrı – ayrı növləri üzrə aparılır.

Müəssisəyə kommersiya kreditləri məhsulların işlərin xidmətlərin malgöndərənləri tərəfindən veksəl krediti və ya açıq hesab formasında, məhsulları alan müəssisələrə avans formasında verilir.

Veksəl kreditlərində malgöndərən barat vekseli qoyur, bu da malalan tərəfindən kommersiya sənədləri alınan zaman aksept edilir, ya da malalan malgöndərəne sadə veksəl verir. Hər iki halda vekseldə göstərilən müddətə satılmış malların ödənilməsinə möhlət verilir. Ödəməyə möhlət verilməsi qısa müddətli kredit verilməsinə bərabərdir.

Açıq hesab üzrə kredit malgöndərən və malalan arasında müəyyən müddətə ödəməyə möhlət verməklə hesablaşmaların formasını özündə əks etdirir.

Malalanın malgöndərəne avansı həmçinin kommersiya kreditləşməsi formasını özündə əks etdirir. Əgər müqavilə malalanın günahı üzündən yerinə yetirilməyibsə, onda malgöndərən tərəfindən çəkilən xərcləri çıxmaqla avans ona qaytarılmalıdır.

Kommersiya krediti üzrə faizlər əldə edilən mal - material qiymətlilərinin qəbul edilmiş işlərin xidmətlərin maya dəyərinə daxil edilir.

Kommersiya kreditlərinin uçotu aşağıdakı hesablarda aparılır:

60 «malgöndərənlər və podratçılarla hesablaşmalar»

61 «Verilmiş avanslar üzrə hesablaşmalar»

62 «Malalanlar və sifarişçilərlə hesablaşmalar» hesabının müvafiq subhesabları üzrə (veksəl krediti üzrə, açıq hesab üzrə hesablaşmalar)

64 «Alınmış avanslar üzrə hesablaşmalar».

Müəssisələr əmək kollektivinin səhmlərini, müəssisənin səhmlərini və istiqraz və rəqəllərini buraxmaq və satmaq yolu ilə həmçinin veksellərə və digər öhdəliklərə görə qısamüddətli və uzunmüddətli borclar ala bilərlər.

Borcların uçotunu 94 «Qısamüddətli borclar» və 95 «Uzunmüddətli borclar» hesablarında həyata keçirirlər. Birinci hesabda bir ilə qədər olan müddətə alınmış borcları, ikincidə isə bir ildən çox müddətə olan dövrə alınmış borcları əks etdirirlər.

94 «Qısamüddətli borclar» hesabı borcverənlərlə (banklardan başqa) respublika daxilində və xaricdə onlardan alınan kreditlərə və digər cəlb edilmiş

vəsaitlərə görə milli və xarici valyutalarda bir ildən az müddətə hesablaşmaların vəziyyəti haqqında informasiyanı ümumiləşdirmək üçün ayrılmışdır.

Borcverənlərdən(banklardan başqa) vəsaitlərin daxil olması pul vəsaitlərinin uçotu və ya əməyin ödənilməsi üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmaların uçotu hesablarının debeti, 94 «Qısamüddətli borclar» hesabının krediti üzrə əks etdirilir. Müəssisələr tərəfindən verilmiş veksellərlə təmin olunan borcverənlər qarşısındakı borclar 94 «Qısamüddətli borclar» hesabından silinmir, analitik uçotda ayrıca hesabda uçota alınır.

Əgər müəssisə tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi, qısamüddətli qiymətli kağızların onların nominal dəyərindən artıq olan qiyməti üzrə satılması yolu ilə həyata keçirilirsə, onda qiymətli kağızların nominal dəyəri və satış qiyməti arasındakı fərq 83 «Gələcək dövrlərin gəlirləri » hesabının krediti üzrə uçota qəbul edilir, sonra isə borc müqaviləsinin bütün müddəti ərzində bərabər surətdə bu hesabdən 80 «Mənfəət və zərərlər» hesabına silinir.

Alınmış kreditlərə və cəlb edilmiş vəsaitlərə görə faizlər borclu müəssisə tərəfindən ödəmələr zamanı həmin kreditlər və vəsaitlər geri qytarılan zaman faizlərin məbləği borc müqaviləsinin bütün müddəti ərzində 76 «Müxtəlif debitorlar və kreditorlarla hesablaşmalar» hesabının kreditindən 80 «Mənfəət və zərərlər» hesabının debetinə aid edirlər.

Alınmış kreditlərin geri qaytarılması zamanı 94 «Qısamüddətli borclar» hesabının debeti və pul vəsaitləri hesabının krediti üzrə qeydlər həyata keçirilir.

95 «Uzunmüddətli borclar» hesabı borc verənlərlə(bankdan başqa) respublika daxilində və xaricdə onlardan alınan kreditlərə və digər vəsaitlərə görə milli və xarici valyutalarda bir ildən artıq müddətə hesablaşmaların vəziyyəti haqqında informasiyanı ümumiləşdirmək üçün ayrılmışdır.

Borcverənlərdən(banklardan başqa) vəsaitlərin daxil olması pul vəsaitlərinin uçotu və ya əməyin ödənilməsi üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmaların uçotu hesablarının debeti və 95 «Uzunmüddətli borclar» hesabının krediti üzrə əks etdirilir. Müəssisələr tərəfindən verilmiş veksellərlə təmin olunan, borcverənlər qarşısındakı borclar 95 «Uzunmüddətli borclar» hesabından silinmir, ayrıca olaraq analitik hesabda uçota alınır.

Əgər müəssisə tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi ortamüddətli və uzunmüddətli qiymətli kağızların onların nominal dəyərindən artıq olan qiyməti üzrə satılması yolu ilə həyata keçirilirsə, onda qiymətli kağızların nominal dəyəri və satış qiyməti arasındakı fərq 83 «Gələcək dövrlərin gəlirləri» hesabının krediti üzrə uçota qəbul edilir. Sonra isə bərabər surətdə bu hesabdən 80 «Mənfəət və zərərlər» hesabına silinir. Hər illik ayırmaların məbləği müəssisənin buraxdığı qiymətli kağızların müddəti və qeyd olunan fərqlər, qədərindən asılı olaraq hesablanır.

Alınmış kreditlərin geri qaytarılması zamanı 95 «Uzunmüddətli borclar» hesabının debeti və pul vəsaitləri hesabının krediti üzrə qeydlər aparılır.

94«Qısamüddətli borclar» və 95«Uzunmüddətli borclar» hesabları üzrə analitik uçot borcverənlər və kreditlərin ödənilməsi üzrə aparılır.

Dövlət müəssisələri və təşkilatları nizamnamə kapitalında dövlətin 50 faizdən çox payı olan səhmdar cəmiyyətləri, həmçinin onların təşkilati - hüquqi formalarından asılı olmayaraq özəlləşdirilmiş müəssisələr dövriyyə vəsaitlərinin tamamlanmasına və digər ehtiyaclara güzəştli dövlət kreditləri ala bilərlər. Kredit Azərbaycan Respublikasının Milli bankının uçot dərəcəsiindən yüksək olmayan, yüngül(rəvan) faiz dərəcəsi üzrə verilir.

Dövriyyə vəsaitlərinin tamamlanması üçün məqsədli dövlət kreditinin alınması 51«Hesablaşma hesabı» hesabının debeti və 95«Uzunmüddətli borclar» hesabının 1-ci «Dövlətin məqsədli krediti» subhesabının krediti üzrə əks etdirilir.

Göstərilən kredit üzrə əsas borc ödənildikcə müəssisə onu 51«Hesablaşma hesabı» hesabının kreditindən 95«Uzunmüddətli borclar»hesabının debetinə silinir. Eyni zamanda bu məqsədə mənfəətin yönəldilməsi 81«Mənfəətin istifadəsi» hesabının debeti üzrə və 88«Bölüşdürülməmiş mənfəət(örtülməmiş zərər)» hesabının «Dövriyyə vəsaitlərinin tamamlanması fondu» subhesabının krediti üzrə əks etdirilir.

Müəyyən edilmiş ödəmə müddəti çərçivəsində kreditdən istifadə etməyə görə faizlərin ödənilməsi üzrə xərcləri məhsulların(işlərin, xidmətlərin) maya dəyətinə aid edirlər.

2.2 § Məqsədli maliyyələşdirmələrin və borcların uçotu

Müəssisələr bu və ya digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün ayrılmış vəsaitlər ala bilərlər, həmin vəsaitlər məqsədli maliyyələşmələr və daxil olmalar adlanır. Onlara digər müəssisələrdən daxil olan vəsaitlə, hökumət orqanlarının subsidiyaları, uşaq müəssisələrində(baxçalarda,körpələr evində) uşaqların saxlanması üçün valideynlərin ödədikləri pul vəsaitləri və.s. aiddirlər.

Məqsədli maliyyələşmə və daxil olmalara ciddi müəyyən edilmiş məqsədlərə təşkilatlar tərəfindən alınmış vəsaitləri uşaq müəssisələrinin saxlanılmasına, kadrların hazırlanmasına, makroiqtisadi əhəmiyyətə malik olan elmi-tədqiqat işlərinə aid edirlər. Onların maliyyələşdirilməsi büdcədən

ödənیلən təxsisatlar, valideynlərin ödədikləri haqlar, təhsilə görə ödəmələr xüsusi təyinatlı fondların vəsaitləri, digər təşkilatlardan alınan vəsaitlər hesabına həyata keçirilir.

Adətən məqsədli mənbələrdən müvafiq tədbirlər qismən maliyyələşdirilir. Belə ki, məsələn, valideynlərin ödədikləri haqlar, uşaq baxçalarının və körpələr evinin saxlanılmasına çəkilən məsrəflərin ödənilməsi mənbələrin - də ancaq kiçik bir hissəni təşkil edirlər.

Yuxarıda qeyd olunan vəsaitlərin uçotu üçün 96№-li «Məqsədli maliyyə - ləşmələr və daxil olmalar» hesabı tətbiq edilir. Bu hesab passivdir və kre - dit qalığı olur, o, müəssisənin sərəncamında olan, istifadə edilməmiş məq - sədli təyinatlı vəsaitləri - debet üzrə dövriyyədə, bu və ya digər tədbirə istifa - də edilən vəsaitləri - kredit üzrə dövriyyədə, maliyyələşməni və digər məq - sədli daxil olmaları əks etdirir.

Məqsədli maliyyələşmə və daxil olmaların vəsaitləri təsdiq edilmiş smetaya müvafiq olaraq sərf olunur. Maliyyələşdirilməsi ancaq məqsədli mənbələr hesabına həyata keçirilməli olan ehtiyaclarla digər vəsaitlərin yönəldilməsi və məqsədli vəsaitlərin təyinatından kənar istifadə edilməsi istiqamətindən asılı olaraq əks etdirilir.

Müəssisələr 96№-li «Məqsədli maliyyələşmələr və daxil olmalar» hesabında məqsədli tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün alınmış vəsaitləri uçota alırlar. Məsələn, əgər müəssisənin balansında uşaq baxçası varsa, onda 96 sayılı hesabın kreditinə uşaqların saxlanılması üçün valideynlərin ödəmələrini qəbul edirlər. Əvvəlcə 29№-li «Xidmətedici istehsalatlar və təsərrüfatlar hesabının» debetində uçota alınan uşaq baxçasının saxlanılmasına çəkilən xərcləri hər ay məqsədli maliyyələşmənin vəsaitləri hesabına silirlər.

Özəlləşdirilmiş bələdiyyə və dövlət müəssisələri 96№-li «Məqsədli maliyyələşmələr və daxil olmalar» hesabında özəlləşmə fondunun yaradılması üzrə əməliyyatları, habelə özəlləşmiş müəssisə tərəfindən özəlləşmə fonduna yönəldilən onun səhmləri hissəsinə əmlak fondunun satışından əldə edilən pul vəsaitlərini əks etdirirlər. Səhmlərə görə əmlak fondunun borclarının uçotu 96№-li «Məqsədli maliyyələşmələr və daxil olmalar» hesabının «Səhmlərə görə fondla hesablaşmalar» subhesabında həyata keçirilir. Bu əməliyyatların əks etdirilməsi qaydası respublikanın Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilir.

Balansında mənzil fondu olan müəssisələr 96№-li «Məqsədli maliyyə - ləşmələr və daxil olmalar» hesabında kommunal xidməti üzrə; mərkəzi istilikxana, su təchizatı, o cümlədən isti su təchizatı, çirkab suların axıdılması, enerji təchizatı, ev və ətrafdakı ərazinin tibb təmizliyinə riayət olunması, radioya görə, kollektiv televiziya antenasının istifadəsinə görə xərcləri və mənzil kirayənişinlərindən və icarədarlardan toplanan pulları uçota alırlar.

Məqsədli maliyyələşmələrin və daxil olmaların uçotu zamanı baş verən mühasibat yazılışlarını nəzərdən keçirək:

1) Müəyyən məqsədlərə alınan vəsaitlər:

a) başqa təşkilatlardan, müəssisələrdən və şəxslərdən alınmış vəsaitlərin daxil olmasına

Debet – 50;51;52

Kredit – 96

b) uşaqların körpələr evində və baxçalarda saxlanması üçün valideynlərdən ödəməyə hesablanmış haqların, xüsusi kurslarda oxumağa görə ödəmələrin hesablanmasına

Debet – 76

Kredit – 96

2) məqsədli maliyyələşmələr hesabına uşaq müəssisələrinin saxlanılmasına çəkilən xərclərin məbləğinə

Debet – 96

Kredit – 29

96№-li «Məqsədli maliyyələşmələr və daxil olmalar» hesabında uçota alınan təsərrüfat vəsaitlərinin mənbələrinin məzmunun, təyinatının və istifadə edilməsinin bir cinsliliyi ilə əlaqədar olaraq, bir registrdə - 12 sayılı jurnal – orderdə əks olunur. Məqsədli maliyyələşmələr və daxil olmaların analitik uçotu müvafiq məşinoqram – qruplaşma cədvəllərinin əsasında onların növləri və istifadə istiqamətləri üzrə aparılır.

NƏTİCƏ

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələr nizamnamə, ehtiyat, əlavə kapitalın, yığım, istehlak, sosial sfera fondunun, şübhəli borclar üzrə ehtiyatların, qarşıdakı xərclər və ödəmələr üzrə ehtiyatların, maliyyə çatışmamazlığı şəraitində alınmış bank kreditlərinin, borcların və məqsədli maliyyələşmələrin uçotunu sadələşdirilmiş və daha da təkmilləşdirilmiş formada aparmaqla öz fəaliyyətlərini qururlar. Bu məsələlərin araşdırılması və təhlil edilməsi nəticəsində aşağıdakı nəticələrə gəlinmişdir:

1. Planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatı şəraitinə keçilməsi müəssisələrdə uçot sisteminin sərbəstləşməsinə və beləliklə mövcud uçot

siyasətinin dəiştirilməsinə səbəb olmuşdur. Göstərilmişdir ki, müəssisədə nizamnamə, əlavə və ehtiyat kapitallarının uçotu beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan normativ sənədlər çərçivəsində aparılmalıdır. Burada xüsusi təyinatlı fondların o cümlədən yığım fondu, istehlak fondu və sosial sfera fondunun uçotunun aparılması işinə daha ciddi fikir verilməlidir. Şübhəli borclar üzrə, qarşıdakı xərclər və ödəmələr üzrə ehtiyatların uçotu işi təkmilləşdirilməli və daha dəqiq yerinə yetirilməlidir.

2. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində yeni müəssisələrin inkişafını təmin etmək məqsədilə cəlb edilmiş vəsaitlərə xüsusilə bank kreditlərinə və borclara, məqsədli maliyyələşdirmə növlərindən istifadə edilməsinə və onların səmərəli bölüşdürülməsinə ehtiyac yarandığı işdə vurğulanmışdır. Bununla əlaqədar olaraq müəssisələrdə cəlb edilmiş vəsaitlərin, məsələn, bank kreditlərinin və borcların uçotu işinin mövcud Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları üzrə aparılması qaydaları və yekun sənədlərin tərtibi formaları müəyyənləşdirilmişdir.